

به پشتگیری کولیتی ماف - زانکوی سه لاهه ددین چاپ گراوه

چه مکی یاسا

که مال سه عدی

ماموستا له کولیتی یاساو رامیاری

زانکوی سه لاهه ددین

۱۹۹۹

چشمی یاسا

کہ مال سے عدی
ماموستا لہ کولیزی یاسا و پامیاری

۱۹۹۹ - ھولیر

پیشکشہ :

بہارِ حیات اور نورانی

بیرۆکه‌ی یاسا بیرۆکه‌یه‌کی نۆر کۆنه وه‌ک کۆنۆی کۆمه‌لگای مرقایه‌تی، جا بۆ نه‌وه‌ی به‌ره‌و قولایی نه‌م بیرۆکه‌یه‌ شۆپپینه‌وه‌ ده‌بێ له‌واتای یاساوه‌ ده‌ست پێ بکه‌ین چونکه‌ تا له‌مانای یاسا نه‌گه‌ین ناتوانین بنچینه‌ی یاسایی له‌بنچینه‌کانی تری رینکخه‌ری ره‌وشتی کۆمه‌لایه‌تی جیابکه‌ینه‌وه‌ هه‌روه‌ها بایه‌خی یاساشمان بۆ ده‌رناکه‌وێ وه‌ک کۆمه‌له‌ بنچینه‌یه‌کی رینکخه‌ری ره‌وشتی کۆمه‌لایه‌تی.

واتای یاسا:

واتای یاسا له‌رووی زمانه‌وانی‌یه‌وه‌ جیاوازه‌ له‌گه‌ڵ مانا زاراوه‌یه‌یی یه‌که‌ی بۆیه‌ به‌باشی ده‌زانین سه‌ره‌قا واتای یاسا له‌رووی زمانه‌وانی‌یه‌وه‌ روون بکه‌ینه‌وه‌ که‌ واتای به‌رده‌وامی و جینگیربوون و رینک و پینکی دیت.

بۆ نمونه‌ ده‌لێن: (یاسای گه‌ردوون) مه‌به‌ست له‌مه‌ نه‌و سیستمه‌ جینگیرو نه‌گۆری گه‌ردوونه‌یه‌ که‌ به‌پێی نه‌و نه‌ستیره‌کان به‌ده‌وره‌ی خۆیان ده‌خولینه‌وه‌ هه‌روه‌ها یه‌ک به‌دوای یه‌ک هاتنی شه‌وو رۆژیش ده‌گه‌ریته‌وه‌.

هه‌روه‌ها ده‌ووتری یاسای (خستنه‌روو و داوا خواست) مه‌به‌ست له‌مه‌ نه‌و بنچینه‌ جینگیربوه‌یه‌ له‌زانستی نابوویدا که‌ بپرێار له‌سه‌ر کاریگه‌ریتی خستنه‌روو و داوا خواستی که‌ل و په‌ل و گوزارشت له‌سه‌ر به‌رزبوه‌ نه‌وه‌و نزم بوونه‌وه‌ی نرخ و کرێکانیان ده‌دات.

يان (ياسای ماسی) مەبەست لەم بنچینەییەش ئەوەیە ماسی گەورە ماسی بچووک دەخوا ھەرۆھا لەمەندیک ولاتان پێی دەلێن (ياسای جەنگلستان) یان ھوکی ھیز واتە ئەوەی بەھیزە ویست و ئارەزووی خۆی بەسەر ئەوانی لەخۆی بێ ھیزتر دەسەپێنێ.

بەلام لەرووی زاراوەیی یەوہ چەمکی یاسا دوو مانای ھەیە. یەکیان واتایەکی گشتی یە ئەوەی تریشیان تاییبەتی یە.

ياسا بەمانا گشتی یەگە ی بریتی یە لەو کۆمەلە بنچینانە ی کەژیان ی مرۆف لەناو کۆمەل ریک دەخات، ھەموو کەسیکیش ریزیان ی دەگرت و دەسەلاتی گشتی لەریگای ھیزوہ کەفالیەتی ریزگرتنیان دەکات.

واتە ئەگەر یەگەکی سەرپێچی ی کردن و ریزی نەگرتن لەلایەن دەسەلاتی گشتی یەوہ بەھیز بەرپەرچ دەدرینەوہ واتە سزا دەدرین.

بەلام مەبەست لە یاسا بەمانا تاییبەتی یەگە ی ئەو یاسایە یە کە دەسەلاتی یاسادانان دایان دەنیت.

ئەوہی شایەنی باسە، یاسا بەمانا گشتی یەگە ی سنوورەگە ی فراوانترە لە یاسا بەمانا تاییبەتی یەگە ی چونکە یاسای دانراو لەلایەن دەسەلاتی یاسادانانەوہ (تشریح) سەرچاوە یە کە لەسەر چاوە زۆرەکانی یاسا.

بۆیە ھەموو یاسایەکی دانراو لەلایەن دەسەلاتی یاسا دانانەوہ یاسایە بەلام ھەموو یاسایەکی مەرج نیە لەلایەن دەسەلاتی ناوبراوەوہ دانرابیت.

بۆ نمونە بەپێی ماددە ی یەک لە یاسا شارستانی عێراقی ژمارە (٤٠) ی سالی ١٩٥١ سەرچاوەکانی یاسای عێراقی

– مەبەستمان یاسای بەرکاری عێراقی یە – بریتی یە لە تەشریح و داب و بنچینەکانی شەریعیەتی ئیسلامی و بنچینەکانی دادپەرۆری و بپارەکانی دادگا و بیروپرای یاسازانەکان.

کەواتە تەشریح سەرچاوە یە کە لەپال چەندین سەرچاوە ی تردا و ھەسەر

سەرچاوه يه كيش له و سەرچاوانه ياسان به لام ته شريع نين هۆيه كه شى نهويه كه
ته نها بهر كۆمه له بنچينه يه دهوترى ته شريع كه له لايهن دهسه لاتی ياسادانانوه
داده ندریت.

دواى نهويه واتای ياسامان به مهر دوو مانايه وه (گشتى و تايبه تى) روونكرده وه
نيستا پيوسته نه گر به كورتيش بى تيشك بخينه سهر نه سلنى نه م زاراوويه و بزاني
له چى يه وه له كوى وه هاتۆته ناو زمانى ئيمه زۆربه ي و لاتان نه سلنى نه م زاراوويه و بزاني
زمانى خويان گهراندۆته وه. بۆ نمونه جووله كه كان ده لىن نه سلنه كه ي ده گهر پته وه بۆ
زمانى عبرى ههروه ها فارسه كان بۆ زمانى فارسى ده گهر پته وه.

به لام زۆربه ي ياسازانه كان له سهر نه وه ريك كه وتوون كه نه م زاراوويه نه سلنه كه ي
ووشه يه كى لاتينى يه وه له ووشه ي Kanon وه رگيراو كه به ماناي بنچينه يان
ريكخستن ديته.

شايانى باسه، فه رهنسى يه كان وشه ي (Anon) يان لى داتاشيو وه مه به ستيان
له م ووشه يه نه و پرياران به بو كه كه نيسه ده رى ده كردن ههروه ها ئينگليزه كان
وشه ي (Canon Law) يان لى داتيشه وه مه به ستيان لى نه و پرياران به بو كه
كه نيسه ده رى ده كردن.

به لام له نيشتمانى عه ره بيدا سه ره پاي هه ندى بيروپاي ياسا زانان كه ژماره يه كى
كه م پيك دينن و ده لىن نه سلنى نه م وشه يه عه ره بى يه زۆربه يان له سهر نه وه كۆكن كه
نه م زاراوويه زاراوويه كى بيگان ه يه وه له ناوه راستى سه ده ي نۆزده هه مه وه له لايهن
ئيمپراتۆريه تى عوسمانى يه وه هاتۆته ناو و لات ه عه ره بى يه كان.

عوسمانى يه كان زاراوويه ياسايان بۆ هه ر كۆمه له بنچينه يه كى ياسايى به كار
ده هينا كه له بواريك له بواره جيا جيا كان وه په يوه نديه ياسايى يه كانى ناو كۆمه لى ريك
ده خست.

له بهر نهويه له فزى ياسا له زمانى ئيمه دا دوو ماناي هيه بۆيه پيوسته
له يه كيان جيا يه كينه وه تا وه كو تيكه لى يه كه نه بن.

مەبەستە دىيارى بىكەن، بۇ يە زاراۋەى (Droitobjectif) يان بۇ ماناى ياسا بەكارهيتاۋ زاراۋەى (Droitsubjectif) يشيان بۇ ماف بەكارهيتا .
دواى نەۋەى واتاى ياسامان روو روونكردهۋە نىستا نۆزەى نەۋە هاتوۋە كە بنچينهى ياساىى له بنچينهكانى ترى كۆمەلايهتى جيايكهينهۋە .

هەرۋەكو لهپيشهۋە وتمان زۆر كۆمەله بنچينهى كۆمەلايهتى مان هەن كە رهوشتى مروّف لهناۋ كۆمەل رىك دهخەن . ئەو كۆمەله بنچينانه ئايىن يان بنچينهى موجامهلهن وهيان بنچينهى رهوشت يان بنچينهى دادپەرۋەرىن . هتد بۇيە لهخوارهۋە لهچەند خالىكدا يەكە يەكە ئەو بنچينانه لهگەل بنچينهى ياساىى بهراورد دهكەين .

يهكەم بنچينهى ياساىى و بنچينهى ئايىن .

بنچينهكانى ئايىن برىتىن لهو ئەحكامانهى كە خواى گەرۋە دايناۋن جا چى لهرىگاي قورئانى پىروزهۋە داينابى وهيان لهرىگاي سونهتى پىغهمبەرخوا مەحمەد كورى عەبدوللاى كورى عەبدول موتهلهيب (د.خ) لهقسەو كردهۋە و پەسند كردن .

بنچينهكانى ئايىن دهكرينه سى بهش :

- ا- بنچينهكانى خواپەرستى كە پەيوهندى نىۋان مروّف به خواۋە رىك دهخەن .
- ب- بنچينهكانى رهوشت كە پەيوه ندى مروّف بهخودى خۆيهۋە رىك دهخەن .
- ج- بنچينهكانى مامەله كە پەيوهندى نىۋان مروّف لهگەل مروّفى تردا رىك دهخات .

نەۋەى ئىمه مەبەستمانه، بنچينهكانى مامەلهيه كە لهچەند لايهنىكەرۋە جياۋان له بنچينهكانى ياساىى هەرۋەكو له خوارهۋە دهيبينن :-

ا- لهروۋى سەرچاۋە :

سەرچاۋەى بنچينهكانى ئايىن ناسمانه هەرۋەكو لهسەرۋە ناماژمان بۇ كرد دانراۋى خواى گەرۋەيه، بهلام بنچينهكانى ياساىى سەرچاۋەكهيان دانراۋى سەر

دونیا یه واته یاسادانه ر دایان دهنیت وه یان بریاریان له سهر دهدات وه یزبان پی ده به خشی.

۲- له رووهی سزاوه واته: روژی زیندوبوونه وه بو نمونه خواهی گه وه

بنچینه کانی نایین لکاون به سزایه کی دوو فاقیانه (مزدوج) که بریتی یه له سزایه کی سهر دونیاو یه کیکی تری دوا روژ له سورتهی النور له نایه تی (۴) ده فهرموئ: (وه که سانی که تو مه تی زینا ده خنه پال ژنانی داوین، پاکو له پاشان چوار شایه د بو قسه ی خویان ناهینن هشتا داریان لی بدن و ئیتر قهت شایه دیان لی قه بوول مه که ن و نه وانه فاسقن).

ههروه ها ده شزانین به پینی نه حکامه کانی قورنانی پیروز فاسقان له روژی زیندوبوونه وه ده خرنه ناو ناگری دوزه خو ده سوتیندرین.

به لام بنچینه کانی یاسا لکاون به تاکه سزایه که نه ویش سزای سهر دونیا وه بهس، نهو سزایه که له لایه ن ده سه لاتی گشتی تایبه تمه نده وه به سه ر سه ریچی که ردا ده سه پیندری.

ههروه کو له م بنچینه یاساییه ی خواره وه بو مان ده رکه وی.

ماده ی (۴۰۵) له یاسای سزادانی عیراقی ژماره (۱۱۱) ۱۹۶۸ هه موار کراو: (نه وه ی یه کی: به نه نقه ست بکوژیت سزا ده دری به به ندی نشینی هه می شه یی یان کاتی).

دووهم: بنچینه کانی یاسایی و بنچینه کانی موجهه لات:

بنچینه کانی موجهه لات بریتین له بنچینه کانی ره وشتی کو مه لایه تی که له سهر بیروکه ی موجهه له دروست بوونه، وه ک سلوک کردن له کاتی به یه که یشتندا ههروه ها نه شکاندنی به لاین و به شداری کردن له خو شیی و ناخو شیی یه کتر.

بو نمونه نه گهر یه کیکی درواسی که ی ناخو شیی یه کی به سهر داهات یان درو چاری کاره ساتیک بوو به پیتی بنچینه کانی موجهه لات ده بی درواسی کانی دلی بده نه وه و سه ره خو شیی لی بکه ن وه نه گهر له و روژده دا زه ماوه ند یان بو ته یه کی له و بابه ته یان

لەپنیش بوو پنیویسته دوای بخن ئەگەر ئەمەیان نەکرد ئەوا بەسەرپنچی کردنی ئەو بنچینهیە دەژمیردرئ.

لەراستیدا ئەم بنچینانە بەپنئی شوین و کات دەگۆرین هەروەها لەپرووی سزاشەووە نەلکاون بەسزایەکی ماددی بەلکو لکاون بەسزایەکی واتایی (معنوی) کە خۆی لەناپهزایی کۆمەڵ بەرجەسته دەکات جا چ تاکیکی کۆمەڵ ناپهزایی دژی سەرپنچی کەرەگە پیشان بدات وەیان کۆمەڵ.

واتە ناپهزایی دژ بەرهوشتی سەرپنچی کەرەگە پیشان دەدرئ. ئەوێ شایەنی باسە، هەندی جار هەندیک لەو بنچینانە لەبنچینەیی موحامەلاتەووە دەگۆرین بۆ بنچینەیی یاسایی جا ئەوکاتە لەجیاتی سزایەکی واتایی بەسزایەکی ماددی دەلکئ و لەجیاتی کۆمەڵ بەگشتی یان تاکەکانی سزایەگە بەسەر سەرپنچی کەر بەسپنئ، دەسەلاتی گشتی تایبەتمەند دەیسەپنئ.

بۆ نمونەن بەپنئی بنچینەییەکی موحامەلات ئەگەر ئاڤرەتیک سواری پاسی هاتووچۆی گشتی بوو، ئەگەر کورسی بەتال لەناو پاسەگە نەمابوو بۆ دانیشتنی ئەو ئاڤرەتە، دەبئ پیاویک بۆی هەلسیتەووە کورسی یەگەکی خۆی پئ ببەخشئ. ئەگەر ئەمەیی نەکرد لۆمە دەکرئت و لەلایەن نەڤەرەکانی ناو پاسەگەووە ناپهزایی لەدژی رهوشتەگەیی دەکرئت. بەلام دەبینن لەهەندی ولاتان وەك ئیران ئەم بنچینەییە بۆتە بنچینەییەکی یاسایی و بەسزایەکی ماددی واتە یاسایی لکاوهو سەرپنچی کەریش لەلایەن دەسەلاتی گشتی تایبەتمەندەووە سزا دەدرئ.

هەر بۆ ئەم مەبەستە لەئیران بەشیکێ کورسییەکانی ناو پاسەکانیان تەرخان کردووە بۆ دانیشتنی ئاڤرەتان بۆیە ئەگەر پیاویک لەسەر ئەو کورسیانە دانیشتن و بۆ ئاڤرەتان هەلنەستا بەپنئی بنچینەیی یاسایی بەسزایەکی ماددی (یاسایی) سزا دەدرئ.

سێیەم: بنچینەیی یاسایی و بنچینەیی رهوشتا:

بنچینەیی رهوشتا ئەو بنچینانەن شتە چاکەکان و شتە خراپەکانمان لەناو

كۆمەلدا بۇ دياردەكەن لەكات و شوئىنىكى ديارى كراودا ھەروھا ئو بنچىنانە بەسزايەكى واتايىيەوھ لكاون كەبرىتىيە لەلۇمەو نارەزايى كۆمەل.

زۆربەى بنچىنەكانى رەوشت سەرچاوەكەيان ئايىنە ھەروھكو چۆن خواى گەرە لەئايەتى (۹۰) لەسورەتى (**الْحُجُل**) لەقورئانى پىرۆز دەفەرموئى: (ان الله يأمرکم بالعدل).

بۇ نەوونە بەپىئى بنچىنەكانى رەوشت كوشتنى بەناھقو ئازاردانى خەلك و دزى و جوئىن و تىرو توانچ لەيەكتر گرتن قەدەغەيە. ھەر بۆيە دەبينىن زۆرچاران ئو شتانەى بنچىنەكانى رەوشت نەفرەتى لى دەكەن و قەدەغەى دەكەن بنچىنەكانى ياساش قەدەغەى دەكەن.

بەواتايەكى تر زۆربەى دەقە ياسايىيەكان لەوھ زياتر نىن كە كۆمەلىك بنچىنەى رەوشتن.

ھەروھا ھەندىك بنچىنەى ياسايى ھەن دزى بنچىنەكانى رەوشتن و لەگەلى كۆك نىن ھەروھكو بنچىنەكانى بەسەرچوونى دۆرپىنەر (التقادم المسقط)يان بەسەرچوونى وەدەست ھىنەر (التقادم المكسب).

بەپىئى بنچىنەكانى بەسەرچوونى دۆرپىنەر خاوەن ماف لەداواکردنى مافەكەى بى بەش دەبى بەپىئى ياسا بەپىنچەوانەى بنچىنەكانى رەوشت.

ھەروھا بنچىنەكانى رەوشت جىياوازن لەبنچىنەكانى ياسا لەروانگەى سزاوھ واتە بنچىنەى رەوشت بەستراوھتەوھ بەسزايەكى واتايىيەوھ كەبرىتىيە لە(تأنيب الضمير) ئازاردانى وىژدانى ئو كەسەى كە سەرپىنچى دەكات ھەروھا لۇمەو نارەزايى كۆمەل بەرامبەرى.

ھەروھا لەپرووى ئو دەسەلاتەشەوھ لىك جىياوازن كەتايىبەتمەندە بەسەپاندنى ئو سزايە.

ھەروھكو بىنىمان ئو لايەنە وىژدانى خودى سەرپىنچى كەرەكە خۆى بوو دوايى ئو كۆمەلەى كەتايىدا دەژىئىت نەك دەسەلاتى گشتى.

بۇ نەمۇنە بەپئى بىنچىنە يەككى رەۋش ت نابتى مروتۇف هىچ كەسنىك بەبى خەتا
بكوژى.

هەروەها بەپئى بىنچىنە يەككى ياساش لەياساى سزادانى عىراقى تر ژماره
(۱۱۱)ى سالى ۱۹۶۹ هەموار كراو لەمادده (۴۸۵)د۱۰ هاتوره (هەر يەككىك ببىنە هۆى
مراندن يان زامدار كردنى ئاژەل يان ولاغى يەككىكى سزادەدرى بە بەندىنشىن بو
ماوہ يەك كە لەدەرۆژ زياتر نەبىت يان بەغرامە يەك كە لەدەدە دينا زياتر نەبىت) نەگەر
سەرئىچى نەم دوو بىنچىنە يە بەدەين دەبىنن لەبىنچىنە يە يەكەمدا كە بىنچىنە يەككى
رەۋش تە بەستراو تەوہ بەسزايەككى واتايى و سەرئىچى كەر لەلايەن خودى خۆيەوہ
سزا دەدرى بەئازاردانى ويزدانى خۆى هەروەها نەگەر كۆمەلىش پئى بزانىت ئەوا
لەلايەن ئەوانىشەوہ لەرئىگاي لۆمەو نارەزايى يەوہ سزا دەدرى.

بەلام لەحالى تى دووہمدا بىنچىنە ياساى يەكە بەسزايەككى ماددى بەستراو تەوہ و
سەرئىچى كەرەكەش كە بكوژەكە يە لەلايەن دەسەلاتى گشتى يەوہ سزا دەدرى.

دواى ئەوہى بىنچىنە يە ياسا يىمان لەگەن چەند بىنچىنە يەككى ترى كۆمەلايەتى
بەراورد كرد با بزائىن ئايا ياسا پئويستە بۇ كۆمەل يان نا؟ بەراتايەككى تر ئايا دەكرى
كۆمەل دەست بەردارى ياسا بىت يان نا؟

لەخواروہ بەتيشك خستنه سەر نەم لايەنە لەپوانگەى چەندىن ياسازانەوہ
وہلامى نەم پرسىيارە دەدەينەوہ.

پئويستى ياسا:

ئايا ياسا پئويستە بۇ كۆمەل يان نا؟

ئەمە پرسىيارىكەو هەرىەككىك لەياسازانەگان لەپوانگەى خۆيەوہ تئى دەروانىت
بۆيە دوو بىروپاي جياواز لەم بارە يەوہ دوست بووہ، هەندىكىان دەئىن ياسا پئويست
ئى يە بۇ كۆمەل بەلام ئەوانى تر بەپئويستى دەزانن و دەئىن كۆمەل لەهەر كوئى يەك
هەبىت بەشيوہ يەككى ئۆتوماتىكى ياسا دەبىت.

كۆمەلەي يەكەم لەياسا زانەكان كە لەسەرۋى ھەموويانەو ھەفلاتون و ماركس دىن واى بۇ دەچن كەياسا زەرۋورى نىيە بۇ مەۋقە لەنىو كۆمەلدا. بۇيە ئەو ياسازان و ھەيلەسوفانە بەھەموو شىئوئەيەك رەفرى ياسايان كىرد. بۇ نەمۇنە ئەفلاتون لەكۆمارەكەي خۇيدا ئەقلى بەرپەگەزىك لەرەگەزەكانى دەۋلەت داناۋى چا بۇيە دەلىئى ئەو كەسانەي دەسەلاتى ۋلات دەگىرنە دەست تەمسىلى ئەقل دەكەن ۋاتە ئاقلن بۇيە ئابىئ دەستيان بەياسا بېسەستىتەۋە چونكە ئەو كەسانە ئاقلن و لەبەرىئوۋە بىردىنى كارەكانياندا ھەلە ئاكەن بۇيە رەۋانىيە كۆت و تەگەرەيان لەبەردەم دروست بىرى.

ھەرۋەھا پياۋانى ئابىئ لەرۋژھەلات و رۇژئاۋادا تا ماۋەيەكى زۇر نژايەتى ياسايان كىرد بەتايبەتى بىئ لەماركسىيەت تاكو ئىستاش كەسانىكى زۇر ھەن لايەنگىرتىي فەوزا دەكەن بۇ چارەسەر كىردنى گىروگىرقتە كەسايەتى و كۆمەلەيەتى يەكانى مەۋقە.

شايەنى باسە، لەھەموو سەردەمىكىدا بەسەردەمى ئىستاشەۋە كەسانىك ھەن ھەموو دەم بىزارى لەدژى دەسەلات دەردەپىن. ئەو كەسانە لەرىگاي خۇپىشاندان و مانگرتن تەعبىر لەو ئارەزايىيەي خۇيان بەرامبەر ياساۋ نىزام دەكەن.

لەراستىدا، ئەو كەسانە بەۋپەپى دىئسۆزىيەۋە لەدەۋرى بىرۋەكەيەكى لىئىل كۆبۈنەتەۋە واى بۇ دەچن كەبەخۇپىشاندان و بازو ھەلگىردن بەشىئوۋەيەكى ئارپاستەۋخۇ دەگەنە مەرامەكانيان ژيانىكى ئاسوۋدەترو باشتر بەرپەگەزى مەۋقايەتى دەبەخشىن.

ئا لىرەدا بىرۋەكەي رىكخستنى فەوزا دروست بوو كەبەپىئى ئەو بىرۋەكەيە لەجىياتى سەركوت كىردنى فەوزەۋىيەكان و دامرگاننەۋەي فەوزا دەبىئ فەوزاكە بەپىئى ياسا رىك بختىرى.

لەراستىدا دىياردەي خۇپىشاندانى كىركاران و چىن و تويژەكانى تىرى كۆمەل و مانگرتنىيان لەۋلاتە رۇژئاۋايىيەكاندا دىرژەپىندانى ئەم بۆچۈنەن بەپىچەۋانەي ۋلاتانى رۇژھەلات كەرىگاي پىن نادىرت و سەركوتىش دەكەرى.

داخستنى رىگا لەبەردەم ئۆتۈمبىلەكان و پەرت و بلاۋبوۋنەۋەي پىادە بەناۋ ئەو

رىنگا ياندا فەوزايە بەلام كاتىك بەرىنمايى يەكى بەرىنە بەرىتىى ھاتوچۇ ئەو رىنگايە دادەخرى و رىنگا بەپيادە دەدرى پيادا بىن و بچن رىكخستنى ئەو فەوزايە يە.

ئەگەر ئەمە بىروراي ھەندىك ياسازان و فەيلە سووفان بىت دەبىن ھەندىكى تىرىش ھەن بەپىچەوانەى ئەوان ياسا بەپىويست دەزانن بۇيە وای بۇ دەچن كە لەھەر كوي يەك كۆمەل ھەبىت دەبى ياساش ھەبىت. لەسەر وى ھەموويانەو ھەرسىتوى فەيلە سووف دىت، وای بۇ دەچن كە مرۇف بەسروشىتەكەى كۆمەل يەتەى يەو ناتوانى دور لەكۆمەل بىرىت. ھەر لەم بارە يەو دەلى ئەو مرۇفەى دور لەكۆمەل بوونى بۇ ھەبى لەئازەلىك بەولارە ھىچى تر نىە. بۇيە ئەو چىرۇكەى سەبارەت بەرۇبىسن كرۇسۇ كراو بەچىرۇكىكى خەيالى و مېتافىزىقى دادەنىت.

شايەنى باسە، ئەفلاتوونىش لەقۇناغىكى تردا لەپراى خۇى پەشىمان بۆتەو و ياساى بۇ كۆمەل بەشتىكى پىويست دانارەو زۆر بەپاشكاوي يەو لەكتايەكەى (دوومىدا) كە دواى كۆمارەكەى بەچاپى گەياندوو ھامارەى بەمە كر دوو.

ئەم كۆمەل يە وای بۇ دەچن كە مرۇف بەسروشىت بوونەو رىكى كۆمەل يەتەى يە. واتە بەبى كۆمەل ھەلناكات و ناتوانى دور لەكۆمەل بىرىت.

جا كەواتە مرۇف كەدىتە ناو كۆمەلەو بەھوكمى ئەو بۇ دابىن كىردى پىداوئىستى يەكانى كۆمەلىك پەيوەندى لەنىوانياندا دروست دەبىت.

و لەبەرئەو ھى مرۇف ھەر بەسروشىت خۇويستە واتە خۇى خۇش دەوى بۇيە ھەردەم ھەولى ئەو دەدات بەرژەو ھەندى خۇى بخاتە پىش بەرژەو ھەندى گىشتى يەو واتە پىش بەرژەو ھەندى كۆمەلەو.

كەوابو گىشت تاكەكانى كۆمەل بەرژەو ھەندى يە تايبەتەى يەكانى خۇيان دەخەنە پىش بەرژەو ھەندى ئەوانى تر كەئەمەش خۇى لەخۇى دا دەبىتە ھۇى بەگژەكچوونى بەرژەو ھەندى يەكان واتە لەئەنجامى دروست بوونى ئەو بەرژەو ھەندى يانەو خۇ خۇشويستنى مرۇف و تەفزیل كىردى بەرژەو ھەندى يە تايبەتەى يەكانيان لەسەر حسىنى بەرژەو ھەندى ئەوانى تر دەبىتە ھۇى بەرپا بوونى شەپو پىك دادان.

ھەر بەم بۇنەيەوۈ زاناي ئىنگلىز ھۆبىز Hobbes دەلى سىروشتى مەروۇف شەپرانگىزە واتە مەروۇف بەسىروشت شەپرانگىزە و مەروۇفى كۆن بەھوۋى ئەم سىروشتەيەوۈ لەزنجىرە شەپپىكى درىزخايەندا بووۈ بەلام دواى پەيدا بوونى ياسا و رىكخستى كۆمەل ئەم قەوزايە نەماوۈ بوۈتە كۆمەلگايەكى شارستانى .

بۇيە ھۆبىز وای بوۈ دەچى ئەگەر ياسا لە كۆمەل بىكىشىنەوۈ دەبىتە قەوزا و ھەر يەكىك لە تاكەكانى كۆمەل لەنا و خەندەقى جەنگ دادەبىنى بەرامبەر تاكەكانى تىرى كۆمەل . واتە جەنگى ھەمووان دىزى ھەمووان وە لەم حالەتەدا ھىچ يەكىك خاوەن ماف نايىت .

ھەر بەم واتايە (بىرۇدۇن)ى قەيلە سووف دەلى : (تەواوى كۆمەل بەباشتىن شىوۋى لەو كاتەدا دەبى كەفەوزا و نىزام يەك دەگىر) .

ھەرۈھا ھىوم Hume لەم بارەيەوۈ دەلى : (كۆمەلگاي مەروۇفايەتى بەبى ياسا و حكومت و سەركوت كىردن ھىچ بوونىكى بوۈ نەبووۈ ، وە لىزەدا ياسا زەرورەتىكى سىروشتى يە بوۈ مەروۇف) .

ھەر بەم بۇنەيەوۈ مىكافىلى ئامۇزگارى ئەمىرەكان دەكات بوۈ پەيمان شكاندن و دەلى : (ئەگەر ھات و ئەو پەيمانە لەگەل بەرژەوۈندى يە تايبەتى يەكانيان تەعاروزى كىرد ، لەبەرئەوۋى مەروۇف بەسىروشت خراپن و بى وەفان بۇيە پىويستە ئەمىرەكان ھىچ رىزىكى وەفادارىيان بوۈ نەنوئىن) .

لەكۆتايىدا دەگەينە ئەو دەرئەنجامەى كەياسا زۆر پىويستە بوۈ رىكخستى و بەردەوامى كۆمەل بۇيە ئىمە چەند رىز لەياسا بگىرىن ھىندە لەشارستانىت نىزىك دەبىنەوۈ چەندىش لىنى دوور بکەوینەوۈ ھىندە كۆمەلەكەمان ناتەواو دەبىت و بەرەو پاشاگەردانى ھەنگا و دەنئىن .

بۇيە ئەرسىتق و تووۋىەتى : (بوونى ياسايەكى زالم "ستەمكار" باشترە لەنەبوونى ياسايەك) چونكە ئەگەر بەياسايەكى زالم ھەندى لەمافەكانمان لەدەست بەدەين بەنەبوونى ياسا خاوەنى ھىچ مافىك نايىن .

ھەر لەم ياره يەوہ كاك مەسعود بارزانی سەبارەت بەسە قامگير بوونی ياسا دەئى: (لەكوردستان نابى ھيچ كەسيك لەياسا بەرزتر بىن) ھەر بەم واتايەش سەرۆكى ئىستاي لوپنان لەھود لەكاتى سویندخواردنى دەستوریدا لەبەردەم پەرلەمانى لوپنانیدا وتى: (من دەچمە ژێرەوہى ياسا تاوہكو لەلوپنان كەسيك نەبیت بچیتە سەرەوہى ياسا).

پیناسەى بنچینەى ياسایى:

بنچینەى ياسایى بنچینەى یەكى رەوشتى كۆمەلایەتى گشتى و موحەررەدە. پەيوەندیەکانى نىوان كەسان لەنىو كۆمەل رىك دەخات، سزايەكى ماددى لەگەندايە دەسەلاتى تايبەتمەند دەيسەپىتى.

سيفاتەکانى بنچینەى ياسایى:

۱- بنچینەى ياسایى بنچینەى یەكى رىگخەرى رەوشتى كۆمەلایەتى یە.

مەبەستمان لەم خاسیەتە ئەو یە، كە بنچینەى ياسایى ئەركە سەرەكى یەكەى ئەو یە كە بايەخ بەرەوشتى مرۆف دەدات لەنىو كۆمەلداو رىكى دەخات. واتە ئەو رەوشتە بۇ مرۆف دیاردەكات كە دەبى و ابى نەك وەكو وایە. ۴- بنچینەى ياسایى پەيوەندى لەنىوان كەسان رىك دەخات:

ھەر وەها بنچینەى ياسایى پەيوەندى نىوان مرۆف و مرۆف رىك دەخات نەك مرۆف و ناژەل وەیان مرۆف و بى گيانىك.

ئەو بنچینەى دەئى: (ھەر دەست درىژى یەك زيانىكى تر بى لەو زيانانەى لەمادەکانى پىشوو ناویان ھاتووہ بگە یە نیت بەغەیر دەبى قەرەبووى بكرىت) بنچینەى یەكى ياسایى یە چونكە پەيوەندى لەنىوان كەساندا رىك دەخات بەلام سەرەى

۱ - ماددى (۲۰۴) لەياسای شارستانی عىراق ژمارە ۴۰ سانى ۱۹۵۶

نوروش هندیك بنچینه‌ی یاساییمان هن نه‌گهر ته‌ماشای بکه‌ین بۆ یه‌که‌م جار وا دیته به‌رچاومان که‌په‌یوه‌ندی نیوان که‌سینک و ناژهلینک رنک بخت که‌چی له‌راستیدا په‌یوه‌ندی له‌نیوان که‌ساندا رنک ده‌خات.

هه‌روه‌کو ئه‌و بنچینه‌یه‌ی که‌پراوی ماسی له‌وه‌رزی زاوژی قه‌ده‌غه ده‌کات وه‌یان ئه‌و بنچینه‌یه‌ی که‌پراوی جوژه ناژهلینک له‌کوردستان قه‌ده‌غه ده‌کات.

نه‌گهر سه‌رنجی ئه‌م دوو بنچینه‌یه‌ی سه‌روه به‌دین له‌سه‌ره‌تا وا هه‌ست ده‌که‌ین که‌لایه‌نیکی ئه‌و په‌یوه‌ندی به‌ مرۆف بیت که‌خوی له‌راوکه‌ردا ده‌بینیته‌وه‌و لایه‌نه‌که‌ی ترمیش ناژهل بیت. به‌لام له‌راستیدا وانیه به‌لکو هه‌ردوو لایه‌نی په‌یوه‌ندی به‌که‌ مرۆفه. چونکه که‌سانیک هه‌ن ژیا‌نیان له‌سه‌ر به‌ره‌می ماسیه بۆیه کاتیک یاسا راوه‌ماسی له‌وه‌رزی زاوژی‌دا قه‌ده‌غه ده‌کات مه‌به‌ستی له‌وه‌دا پاراستنی سامانی ماسی و پاراستنی مافی که‌سانی تره به‌تایبه‌تی ئه‌و که‌سانه‌ی که‌ژیا‌نیان له‌سه‌ر ئه‌و جوژه زینده‌وه‌ره‌یه. هه‌روه‌ها له‌حاله‌تی دووه‌دا راوکردنی ئه‌و جوژه ناژهل له‌لایه‌ن راوکه‌رانه‌وه ده‌بیته‌ مایه‌ی خه‌م و په‌ژاره‌و نا‌زاریکی ده‌روونی بۆ که‌سانیک ترکه‌نه‌م جوژه ناژهل‌ه‌یان له‌لا زۆر خوشه‌ویسته‌و به‌ق‌ریوونی خه‌م ده‌خۆن. که‌واته کاتیک یاسا نه‌م راوه قه‌ده‌غه. ده‌کات مه‌به‌ستی رنک‌خه‌ستی په‌یوه‌ندی نیوان مرۆف و مرۆفه نه‌ک مرۆف و ناژهل.

شایه‌نی باسه، هه‌روه‌کو له‌سه‌ره‌وه‌ش باس‌مان کرد بنچینه‌ی یاسایی هه‌رگیز په‌یوه‌ندی به‌کانی نیوان که‌سان له‌نیو کۆمه‌لدا رنک ده‌خات نه‌ک له‌ده‌ره‌وه‌ی کۆمه‌ل. یاسا نیشتی به‌که‌سینک نیه که‌دوو بیت له‌کۆمه‌ل چونکه ئه‌و که‌سه‌ی له‌ده‌ره‌وه‌ی کۆمه‌ل بیت درنده‌یه نه‌ک مرۆف هه‌روه‌کو نه‌رستۆ ده‌نی.

۲- بنچینه‌ی یاسایی بنچینه‌یه‌کی گشتی و موجه‌ره‌ده‌:

نه‌م سیفه‌ته کاتیک له‌بنچینه‌ی یاسایی دیته‌دی نه‌گهر هاتوو بنچینه‌که و‌تاره‌که‌ی ناراسته‌ی که‌سان بکات به‌بن ئه‌وه‌ی مه‌به‌ستی خودی که‌سینکی دیاری کراو بیت

ھەرۋەھا چارەسەرى رووداۋەكان بىكات بەبىن ئىۋەى مەبەستى رووداۋىكى دىارى كراۋ بىت.

ئەم ھەرمانە زۆر پىۋىستە بۇ بەدىھىنانى رىكخستىر سەقامگىر بوون و يەكسانى لەناۋ كۆمەل داۋ يەكسانىش لەبەردەم ياسا لەنىۋان خەلكاندا دىنىتەدى.

بىچىنەى ياساى ئەو كاتە بىچىنەىەكى گىشتى دەبىت كەلەسەر گىشت تاكەكانى كۆمەل بچەسپىت ۋەكو ئەو بىچىنەىەى كە بە بەندىنىشپىن سزای دىز دەدات.

گىشتىتى بىچىنەى ياساى ماناى ئەۋە ئىيە كەدەبىن ھوكمەكەى گىشت خەلكى بگىرتەۋە، چۈنكە عبرەت بەژمارەى ئەو كەسانە ئىيە كەبىچىنەكەيان ئاراستە دەكرىت بەلكو بەسىفەتى ئەو كەسانەىە كەدەيانگىرتەۋە.

ۋا دەبىت بىچىنەىەك گىشتى بىت ھەرچەندە چەسپاندنەكەى تەنیا ھەندىك كەس بگىرتەۋە يان ھەندىك كىردار بگىرتەۋە كەئەو كىردارانە بەكۆمەلنىك سىفات يان مەرج دىارى كرابىن، بۇ نەۋونە ۋەكو ياساى پارىزەران يان ياساى سەندىكاي پىزىشكان يان سەندىكاي رۇژنامەنووسان ئەگەر سەرنجى ئەو كۆمەلە بىچىنە ياساىيانە بەدىن دەبىنچىن ئاراستەى ھەندىك كەسانى ناۋ كۆمەل كراۋن نەك گىشت تاكەكانى كۆمەل كەئەۋانىش تۋىزى پارىزەران ۋ پىزىشكان ۋ رۇژنامەنووسان، بەلام كەئاراستەيان كراۋە لەبەر خودى ئەو كەسانە نەبوۋە بەلكو لەبەر ئەو سىفاتانەيانە كىتەيانە نەك لەبەر خودى خۇيان.

ھەرۋەھا ئەو ياساىەى كارى بازىرگانى رىك دەخات بىچىنەىەكى گىشتىيە سەرەپاى ئەۋەى تەنیا لەسەر جۆرە كارىك دەچەسپىن نەك گىشت كارىك چۈنكە ئەو كارانە بەكۆمەلە سىفاتىك ۋەيان كۆمەلە مەرجىك لەكارەكانى تر جىياكراۋنەتەۋە.

ھەرۋەھا ھەندىك جار ۋا رىك دەكەۋى بىچىنەى ياساى تەنیا لەسەر تاكە كەسنىك دەچەسپىت سەرەپاى ئەمەش بە بىچىنەىەكى گىشتى دەژمىردىت ئەگەر ھاتوۋ ئەو كەسە لەبەر سىفەتەكانى مەبەست بوو نەك لەبەر خودى خۇى ھەرۋەكو ئەو بىچىنە ياساىيەى ماف ۋ ئەركەكان ۋ دەسەلاتەكانى سەرقى ۋلات دىار دەكات.

نەوہی شایەنی باسە، ئەم بنچینەییە ریزبەر (استثناء) یکی ھەیە نەویش نەوہیە ھەندیک جار یاسایەک لەبەر خودی تاکە کەسێکدەر دەچیت وەک نەو یاسایەیی مووچەییەکی ھەمیشەیی بۆ تاکە کەسیکی دیاری کراو بەخود دەپریتەوہ یان وارنک دەکەوینت یاسایەک چارەسەری رووداویکی دیاری کراو بکات وەک ئەو یاسایەیی بۆ چارەسەری رووداوی لاڤاویک لەکات و شوێنیک دیاری کراو دا بکات.

٤- بنچینەیی یاسایی لکاوہ بەسزایەکی ماددی، دەسەلاتی گشتی بەسەر سەرپینچی گەردا دەیسە پینن

لەپاستیدا ئەم وەسەفە بنچینەیی یاسایی لەبنچینەکانی تر جیا دەکاتەوہ کە تاییبەتن بەدیاریکردنی رەوشتی کۆمەلایەتی.

وہکو بنچینەکانی رەوشت و بنچینەکانی موخامەلات.

دەسەلاتی تاییبەتمەند بەسەپاندنی سزای یاسایی

دەسەلاتی دادگەری خاوەن دەسەلاتە بۆ چەسپاندنی یاسا و سەپاندنی سزای یاسایی بەلام وەکو ریزبەر (استثناء) ھەندئێ کەس بەپێی یاسا بۆیان ھەیە خۆیان سزا بەسەر نەیار (خەصم) ی خۆیان بسەپینن وەک حالەتی بەرگری لەخۆکردنی شەری ھەر وہا مافی گل دانەوہ (الحق في الحبس). مەبەستمان گلدانەوہی شتە فرۆشراوہ کە یە ئەگەر ھاتوو کپیارە کە نرخەکە ی نەدا بوو ھەر وہا دەسەلاتی راپەراندن (السلطة التنفيذية) بۆی ھەیە بەپێی یاسا خۆی لەو حالەتانە ی لە یاسادا ھاتوون سزا بسەپینن.

جۆرەکانی سزا:

لەپوو کاتی سەپاندنەوہ، سزا دەکری بەسزای وقائی و سزای تەندیب کردن. ھەر وہا لەپووی ناوہ پۆکەوہ دەکریتە سزای دیاری کراو و سزای دیاری نەکراو.

سزای دیاری کراو نهو سزایهیه که دیارکراوه. نهو سزایهش یان سزایهکی تاوانه (جنائی) یان شارستانی (مدنی) یه وه یان تیکه لاوه لههردوو جورهکه. واته سزایهکی تاوان و لههه مان کاتدا شارستانی یه.

* **سزای تاوان (الجزء الجنائی)** نهو سزایهیه که لههه نجامی سه ریچی کردنی یاسای سزا دروست ده بیئت و شیوهی سزا (عقوبه) وهرده گریئت.

سزایه که ش یان سزایهکی نه سلی ده بیئت وه کو سزای له سیداره دان یان بهندنشینی هه میشه یی یان بهندنشینی کاتی یان چه پس وه یان غه رانه.

یان سزایهکی پاشکو ده بیئت وه ک سزای بن بهش کردن له مافه شارستانی یه کان یان به ده ست به سه ردا گرتنی که رهسته (ادواة) هکانی تاوان ده بیئت.

* **سزای شارستانی:** نهو سزایهیه که لههه نجامی سه ریچی کردنی بنچینه یه کی یاسا بن له یاسای سزادان دروست ده بیئت و شیوهی قه ره بوو (تعویض) یان پووچه نکرده وهی ریکه وتن (گریه بند) وه یان ناچار کردنی قه رزار بو جی به جی کردنی نه رکه که ی وهرده گریئت.

* **سزای تاوان و شارستانی (سزای تیکه لاو):**

واته کو بوونه وهی هه ر دوو سزاکان (سزای تاوان و سزای شارستانی) به یه که وه له یه ک سه ریچی دا بو نمونه وه ک نهو تاوانه ی که ده بیئت هوی زیان گه یان دن به که سانیک.

سه رچاوه کانی یاسا:

مه به ستمان له سه رچاوه ی یاسا له پروی زمانه وان یه وه نهو سه رچاوه یه یه که یاسا بنچینه کانی خوی لی وهرده گریئت. واته هه موو نه سلیک که به شداری دروست بوون و هاتنه کایه وهی بنچینه ی یاسایی ده کات.

نه مانه ی خواره وه سه رچاوه کانی یاسان:

۱- سەرچاوهی میژوویی؛

مەبەستمان ئەو ئەسەنەیه کە بنچینەکانی یاسای لی گوینزراوەتەوه. بۆ نموونە داب و نەزیرت ھەرودھا یاسای رۆمانی دوو سەرچاوهی میژووییین بۆ یاسای ناپلیۆن - یاسای شارستانی فەرەنسی - ھەرودھا یاسای ناپلیۆن سەرچاوهیەکی میژووییە بۆ یاسای شارستانی میسری وە ئەم یاسایە دوایی لەتەک بنچینەکانی شەریعەتی ئیسلامی دوو سەرچاوهی میژووییین بۆ یاسای شارستانی عێراقی.

شایەنی باسە، تا کۆتایی سەدەدی ھەژدەھەم لەبەشی باکووری فەرەنسا کار بە بنچینەکانی داب (قواعد عرفیە) دەکرا وە لەبەشی باشوری کە یاسای رۆمانی دەکرا بەلام لەسەرەتای سەدەدی نۆزدەھەمەوه ناپلیۆن بۆناپارت لەسالی ۱۸۰۴ یاسای شارستانی فەرەنسی دانا بەسوود وەرگرتن لە بنچینەکانی عورف و یاسای رۆمانی کە لە باکوور باشووری فەرەنسا کاری پێ دەکرا وەک دوو سەرچاوهی میژوویی.

ھەرودھا زانای بەناوبانگ عبدالرزاق سەنھوری کاتێک پڕۆژە یاسای شارستانی میسری دانا سوودێکی زۆری لە یاسای شارستانی فەرەنسی وەرگرت وەک سەرچاوهیەکی میژوویی ھەرودھا ھەمان یاسازان بۆ دانانی پڕۆژە یاسای شارستانی عێراقی گەراوەتەوه سەر یاسای شارستانی میسری لەپان بنچینەکانی شەریعەتی ئیسلامی لە (مجلة الاحکام) کە لەعێراق تا ئەوکاتە کاری پێ دەکرا وەک دوو سەرچاوهی میژوویی.

ھەرودھا پاشای بابلی ھامورابی بۆ دانانی یاسا بەناوبانگەکی کە ئێکێکی زۆری لەو داب و نەزیرتە وەرگرت کە لەنیۆ بابلی باو بوو وەک سەرچاوهیەکی میژوویی. شایەنی باسە، سەرچاوهی میژوویی بایەخێکی گرینگی ھەیە بۆ لیکدانەوهو شیکردنەوهی بنچینەکانی یاسایی. بۆ ئەم مەبەستە ئەگەر ھاتوو بنچینەیک لەو بنچینە یاساییانە روون و ناشرکرا نەبوون دەکریئ سوود لەسەرچاوه میژووییەکی وەرگیری بۆ لابردن و نەهینشتنی ئەو لێنێیە.

۲- سه‌رچاوه‌ی لیكدانه‌وه‌و شیکردنه‌وه (المصدر التفسیری)؛

مه‌به‌ست له‌سه‌رچاوه‌کانی لیكدانه‌وه‌و شیکردنه‌وه‌و ئه‌و لایه‌نانه‌یه‌ که‌په‌یه‌وندیان پی‌وه‌ده‌کری بۆ روونکردنه‌وه‌و شیکردنه‌وه‌ی بنچینه‌ی یاسایی بۆ لابردنی لیئلی له‌سه‌ریدا.

بۆ نمونه‌ی ئیمه‌ دوو لایه‌نی لیكدانه‌وه‌و شیکره‌وه‌مان بۆ بنچینه‌ی یاسایی هه‌یه‌ که‌ لایه‌نی یاسازانی (الفقه) و دادگری (القضاء)ه‌، ئه‌وه‌ی شایه‌نی باسه‌، به‌پێی بره‌گی سێ له‌ماده‌ی یه‌ك له‌یاسای شارستانی عیراقی یاسازانی و دادگری به‌دوو سه‌رچاوه‌ی سپهر داندراون بۆ یاسای عیراقی به‌م پێیه‌ نه‌گه‌ر دادوهر (القاضي) هه‌ستی به‌لیئلی ده‌قیکی یاسایی کرد ده‌توانیت سوود له‌بیروپای یاسازانان و ئه‌و بریارانه‌ وهرگیری که‌ دادگاگان له‌وه‌پێش ده‌ریان کردوون وه‌ بۆ ئه‌م مه‌به‌سته‌ مه‌رج نییه‌ دادوهر ته‌نیا خۆی به‌یاسازانی نیشتمانی وه‌یان بریاری دادگاگانی ناوه‌خۆ به‌سه‌ستیه‌وه‌ به‌ئکو بۆی هه‌یه‌ یگه‌رته‌وه‌ سه‌ر ه‌ی ئه‌و ولاتانه‌ی ده‌ره‌وه‌ش که‌ یاساکانیان له‌یاساکانی عیراقی نزیکن به‌مه‌به‌ستی روونکردنه‌وه‌و شیکردنه‌وه‌ی ئه‌حکامه‌کان.

بۆ نمونه‌ی به‌پێی ماده‌ (۳۰)ی یاسای چاپه‌مه‌نی عیراقی ژماره‌ (۲۰۶)ی سالی ۱۹۶۸ هه‌موار کراو هه‌روه‌ها ماده‌ (۱۱)ی یاسای چاپه‌مه‌نی هه‌ریمی کوردستانی عیراقی ژماره‌ (۱۰)ی سالی ۱۹۹۲ نابین دوا‌ی تێپه‌رپوونی سێ مانگ له‌روژی بلۆبۆونه‌وه‌ و بۆ چاپکراوی خۆله‌کی و له‌کاتی ده‌ستکردن به‌دابەشکردن له‌چاپکراوی ناخۆله‌کیدا ئه‌و داوایانه‌ی له‌سه‌رپنجی کردنی حوکمه‌کانی ئه‌و یاسایانه‌دا ببینریت.

ئه‌گه‌ر سه‌رنجی ئه‌م ده‌قه‌ بده‌ین هه‌ست به‌لیئلی یه‌ك ده‌که‌ین ئه‌ویش ئه‌وه‌یه‌ نایا ئه‌و ماوه‌یه‌ی که‌ دیارکراوه‌ ماوه‌ی به‌سه‌رچوونه‌ (مه‌ده‌ التقادم) یان ماوه‌ی سووتانه‌ (مه‌ده‌ سقوط)ه‌.

علی زوجھا) واتە بژئوی ھەر مرقۆئیک لەسەر خۆیەتی تەنیا بژئوی ژن لەسەر
مێردەگەییەتی.

ھەر بەم مانایەش بنچینەییەکی یاسایی ئایینیمان ھەیە خوای گەرە لەسورەتی
تەلاق ئایەتی (٦) دەلەرموئ: (اسکنوھن من حیث سکنتم و وجدکم) واتە لەھەر کوئ
یەك خۆتان دەژین بەئەندازە ی توانای خۆتان جئ و ژانیان بدەنی.

ھەر وھا ھۆکارەکانی سروشت کاریگەریەکی زۆری ھەیە بۆ دروستکردن و
ھینانەکایەوہی بنچینەیی یاسایی. بۆ نمونە زاناکان ئەوہیان روونکردۆتەوہ کہ
ھۆکاری ئاوو ھەوا کاریگەریی ھەیە بەسەر لێھاتن (اھلیہ)ی مرقۆئەوہ بۆیە
ئەحکامەکانی لێھاتن لەولایتیکەوہ بۆ ولاتی:ی تر جیاوازە بۆ نمونە بەپینی ماددە
(١٠٦)ی یاسای شارستانی عێراقی ژمارە ٤٠ سالی ١٩٥١ تەمەنی پێگەیشتی (سن
الرشد) بە ھەژدەسائی تەواو دیاری کراوہ کەچی لەھەندئ ولاتی تردا ئەم تەمەنە
بەزیاتر یان کەمتر لەوہ دیاری کراوہ.

ھەر وکو لەسەر وھ وتمان ھۆیکەکی دەگەریتەوہ بۆ ئاوو ھەواو وەك ھۆکاریکی
سروشتی کەجئ ی گومان نییە ئاوو ھەوتا لەشوینیکەوہ بۆ شوینیک دەگوئئ ھەر
بۆیە تەسەر ناکرئ مرقۆف لەتەمەنیک دیاری کراو دا لەھەر کوئ یەك بیئت لێھاتوو
بیئت ھەر ئەمەش وای کردووہ ئەحکامەکانی لێھاتن (اھلیہ) لەولایتیکەوہ بۆ ولاتی:ی
تر جیاواز بیئت.

ھەر وھا ھۆکاری ناوہندی کۆمەلایەتی کاریگەریەکی زۆری بەسەر دروست
بوون و ھینانەکایەوہی بنچینەیی یاسایی ھەیە بۆ نمونە لەو شوینانەکی کە بەپینی
دابو نەریتیان فرە ژن ھینان باوہ دەبینن یاساکانی ئەو ولاتە رێگا بە فرە ژن ھینانی
دەدات وە لەو شوینانەش کە ئەم دابو نەریتە نییە بەلکو ھینانی ژنیك باوہ ئەوا
یاساکان ئەحکامەکانیان پێچەوانەکی ئەوانەکی پیشتر دەبئ.

بۆ نمونە یاسای باری کەسیی عێراقی ژمارە ١٨٨ ی سالی ١٩٥٩ ھەموارکراو
لەماددە (٢) بڕگەکی (٤) دا رینگای داوہ بە ھینانی زیاتر لەژنیك بەلام دوای وەرگرتنی

رەزامەندى دادگا بەم بۆنەيە دەلى: (ئابىت بەبى رىگەدانى دادوەر، لە ژنىك زياتر بەيندرىت)

بەپىچەوانەى ئەمە لەياساكانى مەندىك ولات بەمىچ جۇرىك رىگا نادرى بەمىنانى زياتر لەژنىك كە ھۆى جىياوازى نىوان ئەو ئەحكامانەش دەگەرىتەو بۆ ھۆكارى ئاوەندى كۆمەلەيەتى ھەرەكو لەسەرەوہ ئاھازەمان بۆى كرد.

شاينى باسە، قورغانى پىرۆز بىرارى لەسەرھىنانى زياتر لەژنىك داوہ ھەرەكو خواى گەرە لەسورەتى (نساء) لەئايەتى (۲) دەفەر مووى: (فانكحوا ما ط ب لك م ن النساء مثنى وثلاث ورباع)، واتە دووان يان سىيان يان چوار ژن مارە بۆ خۇتان بىرەن.

ئەسل و ھۆكارەكانى ھزرى:

ئەو ئەسل و ھۆكارە ھزرىانەى كەبەشدارى دەكەن لەدروست كردن و ھىنانەكايەوہى بىچىنەى ياساى ئەسل و ھۆكارى سياسى و ئابوورى و رەئاستىن. ھۆكارى سياسىى كاريگەر كەكى زۆرى بەسەر ياساوە ھەب چۆنگە بىچىنەى ياساى تەعبىر لەئەيدىيولۇژياى دەسەلاتى ھوكمران دەكات بۇيە بىچىنەكى ياساى لەولاتىكەوہ بۆ ولاتىك بەپىى ئەيدىيولۇژياى دەسەلاتى ھوكمرانانى ئەو ولاتانە دەگۆرى.

ھەرەھا ھۆكارى ئابوورى دەبىت ھۆى دروست بوون و ھىنانەكايەوہى بىچىنە: ياساى چۆنگە بىچىنەى ياساى لىچ ولاتىكدا دوور لەھۆكارى ئابوورى دروست ئابىت بۆ نمورنە ئەو ولاتانەى كەخاوەنى سياسەتىكى ئابوورى ئازادن لەپىنگاى ياساكانيانەوہ ئەوپەرى ئازادى بەبازرگانەكان ئەدەن و تەعبىر لەو ووتەيە دەكەن كەدەلى: (لىنى گەپى با بېروا... لىنى گەپى با كار بكات).

بەلام ئەو ولاتانەى كەخاوەنى سياسەتىكى ئابوورى ئاراستەكراون (الاقتصاد الموجە) ئەو سياسەتە ئابوورىيە لەنىو ياساكانى ئەو ولاتەدا تىشك دەداتەوہ چۆنگە

ياسا تيشك دانەۋەى ئەو ھىزرو بەرژەۋەندى يە ئابورىيەنە يە كە لەناو كۆمەلدا ھەيە بۆيە دەبىنن لەو ولاتانەدا بەپىچەۋانەى ولاتانى پىنشوو لەرىنگاى ياساۋە دەۋلەت دەست لەگشت ۋەيان زۆربەى بۋارە جىاجىياكانى چالاكى ئابورى ۋەردەدات. بۆيە دەبىنن لەو ولاتانەى كەبەرەو سۇسىيالىزم ھەنگاۋ دەننن لەرىنگاى ياساۋە ھەندىنگ كۆت خراۋەتە سەر مافى مولكدارىتى ۋ ئەو مافە بەفەرمانىكى كۆمەلەيەتى داندرارۋە نەك مافىكى رەھا ھەرۋەكو لەپرگەى (۱) لەماددە (۱۶) ى دەستقورى عىراقى سانى ۱۹۷۰ ھاتورە.

ئەسل ۋ ھۆكارىي رەۋشت:

ئەۋەى شايەنى باسە، زۆربەى بنچىنەكانى رەۋشت رەگىيان دەگەرپتەۋە بۇ ئايىن ھەرۋەھا ئەو بنچىنانەش - بنچىنەكانى رەۋشت - بەدەۋرى خۇيان ھۆكارىكى كارىگەرن بۇ ھىنانەكايەۋەو دروستكردنى بنچىنەى ياساى. بۇ نەۋنە بەپىي بنچىنەكانى رەۋشت درۆكردن ۋ كوشتن ۋ نازاردانى خەلك ۋ دى ۋ راۋو پوۋتى ۋ زىيان پىن گەياندن ۋ بەلنن شكاندن نەفرەتيان ئى كراۋەو كارى خراپن.

دەبىنن ئەم بنچىنانەى رەۋشت بەشداريان كىردۋەو لەدروستكردن ۋ ھىنانەكايەۋەى بنچىنەى ياساى.

بۇ نەۋنە بەپىي ماددە (۲۰۲) ى ياساى شارستانى عىراقى ژمارە ۴۰ سانى ۱۹۵۱ ھەر كىردەۋەيەكى زىيانبەخش بەنەفس چ كوشتن يان زامدار بوون يان لىدان ۋەيان ھەر جۆرىكى ترى ئەزىەتدان بىت دەپتە ھۆى زۆر لىكردنى لەو كەسەى زىيانەكەى كىردۋە قەرەبوۋى ئەو زىيانە بكات.

لەم بنچىنە ياساىيەى سەرۋەدا كارىگەرىتىي ھۆكارى رەۋشتمان لەسەر بنچىنەى ياساىي بۇ دەردەكەۋىت.

ئەۋەى شايەنى باسە، بىن لەو ھۆكارانەى سەرۋە گەللىك ھۆكارى ترىش ھەن كە كاردەكەنە سەر دروست بوون ۋ ھاتنە كايەۋەى بنچىنەى ياساىي ۋەك ھۆكارىي ئايىن ۋ مۇجامەلە.

سەرچاوه كانی ياسای عیراقی :

به پێی مادده (۱) ی یاسایی شارستانی عیراقی سەرچاوه كانی ياسای عیراقی بریتین له دوو كۆمهله. كۆمهله ی یهكهم سەرچاوه سهرهكی یهكان پینك دههینن كه پینك دین له (تشریح و، داب، بنچینه كانی شریعهتی نیسلام بی گوی دانه مهزهه بیگی دیاری كراو، ههروهها بنچینه كانی دادپهروهی).

كۆمهله ی دووه مییش سەرچاوه ناسهرهكی یهكان پینك دههینن بریتین له نه حكامه كانی دادگا و یاسازانی عیراقی و دواتریش یاسازانی نه و لاتانه ی كه یاسا كانیان له یاسای عیراقی نزیکه. كهواته به پێی بهرزی و نزمی پله یانه وه بهم شیوه یه ی خواره وه ریزیان دهكین:

۱- ته شریع.

۲- داب (عورف).

۳- بنچینه كانی شریعهتی نیسلامی.

۴- بنچینه كانی دادپهروهی.

۵- نه حكامه كانی دادگا.

۶- یاسازانی (الفقه).

شایه نی یاسه، دادوهر استثناء دهكری له تۆبزی لیكردن بۆ په نابردنه بهر بی له ته شریع بۆ رووداوه سزایی یهكان هۆی نه مهش دهگه ریته وه بۆ پرگه ی (ب) له مادده ی (۲۷) ی دهستووری عیراقی ته مموزی ۱۹۷۰ كه ده ئی: (هیچ تاوانیك و هیچ سزایه ك نی یه ته نیا به پێی یاسا نه بیئت..).

نه و سەرچاوانه ی له سه ره وه ناومان هیتان دهكرین به دوو كۆمه له ی سه ره كی و ناسه ره كی ههروه كو له پیشه وه ناماژه مان بۆی كرد.

چوار سەرچاوه‌که‌ی یه‌که‌م سهره‌کین و دوانه‌که‌ی دواییش ناسهره‌کین. له‌خواره‌وه له‌دوو خاندایاس له‌و سهرچاوانه ده‌که‌ین.

له‌خالی یه‌که‌م تیشک ده‌خه‌ینه سهر سهرچاوه سهره‌کی‌یه‌کان و له‌خالی دووه‌میشدا سهرچاوه ناسهره‌کی‌یه‌کان.

یه‌که‌م: سهرچاوه سهره‌کی‌یه‌کانی یاسای عیراقی:

۱- ته‌شریح:

ئو کۆمه‌له‌ بنچینه یاسایی‌یا نه‌یه‌ که‌ ده‌سه‌لاتیکی تایبه‌تمه‌ند ده‌ری کردوون. ته‌شریعاته‌ جیاجیاکان وه‌کو یه‌ک نین له‌پرووی به‌هیزی و لاوازی‌یه‌وه به‌پئی جیاوازیان له‌پرووی جووری ئه‌و باب‌ه‌تانه‌ی چاره‌سه‌ریان ده‌که‌ن وه‌ به‌پئی جووری ئه‌و ده‌سه‌لاته‌ی که‌هه‌له‌ده‌ستن به‌ده‌رکردنیا ن به‌پئی ئه‌مه‌ ته‌شریعی بنه‌په‌تی (ده‌ستوور) له‌سه‌رووی هه‌موویانه‌وه‌ دیت، دوا‌ی ئه‌ویش ته‌شریعی ناسایی (یاساو ئه‌و به‌یارانه‌ی هیزی یاسایان هه‌یه) دیت، له‌دوا‌ی هه‌مووشیان له‌که‌کانی ته‌شریح (ئه‌نزیمه‌و رینمایی و په‌یره‌وی ناوخۆ) دیت.

خاسیه‌ته‌کانی ته‌شریح:

۱- ته‌شریح بنچینه یاسایی‌یه‌کان ده‌گرتیه‌ خو، که‌واته‌ ده‌بئ گشت خاسیه‌ته‌کانی بنچینه‌ی یاساییان تیا بیت که‌له‌وه‌و پیش باسما ن کردن.

۲- ته‌شریح له‌شینه‌یه‌کی نووسراو ده‌رده‌که‌وینت.

لیره‌دا جیاوازه‌ له‌گه‌ل بنچینه‌کانی تری ریکخستنی ره‌وشتی کۆمه‌لایه‌تی که‌مه‌رج نیه‌ به‌شینه‌یه‌کی نووسراو بیت.

۳- ته‌شریح له‌لایه‌ن ده‌سه‌لاتیکی تایبه‌تمه‌نده‌وه‌ ده‌رده‌چیت. وه‌ئمه‌ ده‌سه‌لاته‌ش ره‌نگه‌ ده‌سته‌یه‌کی هه‌لبژێردراو بیت وه‌ک ئه‌نجوومه‌نی یاسادانا ن یان هه‌لنه‌بژێردراو بیت وه‌ک ئه‌نجوومه‌نی سهرکردایه‌تی شو‌رش.

ئەۋەدى شايەنى باسە، ۋەك بىنچىنە ئەنجۈمەنى ياسادانان دەسەلاتى تايىبەتمەندە بەدانانى ياسا، دەسەلاتى جىبەجى كىرىش تايىبەتە بەدەركىردى ئەنزىمەۋە رىنمايىيەكان ھەروھە دەستەيەكى ھەلبىزىردراۋ يان ھەنەبىزىردراۋ تايىبەتمەند دەپىت بەدانانى دەستور يان گەل ھەلدەستى بەدەركىردى لەپىنگاي رىفراندوم (استفتاء) ھەۋە.

بايەخى تەشرىع:

ھۆيەكانى بايەخ پىدان بەتەشرىع دەگەپىتەۋە بۇ ئەمانەى خوارەۋە:

- ۱- زۆرى لايەنە چاكەكانى و كەمى لايەنى خراپەكانى.
 - ۲- بەرەسىلەيەكى گرىنگ دەژمىردى بەدەست دەسەلات دارانەۋە بۇ سەپاندنى ويست و نارەزوى خۇيان بەسەر زۆرىنەى خەلك ھەروھە زامنى ئىحتكارى دەسەلاتەكان بەدەست دەسەلاتداران لەناۋ دەۋلەت دەكات.
 - ۳- لەگەل سىستىمى دىموكراسىيەت دەگونجى، ئەۋ سىستەمەى باۋەپى بەسەرۋەرى گەل ھەيە دۋابەدۋاى سەرھەلدانى دەستەى تايىبەتمەند بەدەركىردى ياسا كەلەپىنگاي ويست و نارەزوى گەلەۋە دروست دەبن.
 - ۴- ۋەسىلەيەكى گرىنگە بۇ بىر ياردانى مافو نازادىيەكانى تاكەكانى كۆمەل و پاراستىيان.
 - ۵- دەگونجى لەگەل بىرۋاۋەپى سۆسىيالىزم لەدەست تىۋەردانى دەۋلەت لەرىكخستنى كاروبارى خەلك.
 - ۶- لەگەل خىزىرايى پىشكەوتنى كۆمەل دەگونجى بەمەبەستى رۋوبەپرو بۋونەۋەى ئەۋ پىشكەوتنە بە پەنابردنە بەر تەشرىع بەدانانى ھەندىك بىنچىنە بۇ رىكخستىيان.
 - ۷- ۋەسىلەيەكە بۇ يەكگرتنەۋەى ياساكان لەدەۋلەتدا.
- بۇ نمونە، تا كۆتايى سەدەى ھەژدەھەمىن بەر لەدەرچوونى ياساى شارستانى فەپەنسى لەسانى ۱۸۰۴ لەلايەن ناپليۇن بۇناپارتەۋە كە ھەر بەناۋى ئەۋىشەۋە

ناسراوه، له باکورۍ فېرېنسا کار به بنچینه کانی داب (عورف) ده کرا وه له پېشۍ باشوریشدا کار به یاسای رۆمانی ده کرا. به لام دواي دهرچوونی نه م یاسایه له سره تاي سده ی نۆزده هه مینه وه بووه هۆی یه کگرتنی نه و بنچینه یاسایانه و ته نیا کار به یاسای ناپلیون ده کرا.

۸- ده بیته هۆی یه کگرتووی رامیاری ولات. هه مان نمونه ی سره وه، فېرېنسا دواي دهرچوونی یاسای ناپلیون بووه خاره نی یه کگرتووی رامیاری خۆی.

۹- هۆکاریکه (که رهسته یه که) بۆ چاگردنه وه ی کۆمه ل و به ره و پېشه وه بردنی.

جۆره کانی ته شریع :

یه که م : ته شریعی سره کی (ده ستور):

مه به ستمان له ده ستور نه و یاسایه سره کی یه یه که نه و بنه مایانه داده نی که ده ولته ی له سره داده مزئی. ده ستور جۆری نیزامی سیاسی ده ولته دیار ده کات هه روه ها شپوه ی حکومه ته کی وه په یوه ندی نیوان ده سه لاته گشتی یه کانی هه روه ها ده سه لاته کانیان و ماف و نه رکه کانیان. هه روه ها ماف و نازادی یه گشتی یه کان و نه رکه کانی تاکه کانی کۆمه ل دیار ده کات.

به م شپوه یه به یاسایه کی سره کی داده ندی و بال په سر نیزامی کۆمه ل داده کی شنی و له هه موو جۆره کانی تری ته شریع بایه خی زیاتره.

وه هۆی نه م بایه خه ش ده گه رپته وه بۆ نه وه ی نه و ده سه لاته ی که ده ستور ده رده کات جیا یه له و ده سه لاته نه ی که جۆره کانی تری ته شریع ده رده کات، هه روه ها به هه مان شپوه ی نه و ته شریع اتانه هه موار ناکرئی هه روه ها نابیت هیچ ته شریعیکی تر ده ربکریت سرپنچی حوکمیک له و حوکمانه بکات که تیایدا هاتوه.

دووهم: ته شریعی ناسایی (یاسا و نه و بریارانه ی هېژن یاسایان هه یه).

نه و بنچینه یاسایانه که ده سه لاتیکی تایبه ته مند له چوار چپوه ی ده سه لاتی خۆی دا که له ده ستور دیاری کراوه ده ی ده کات.

شایه‌نی باسه، نه‌نجوومه‌نی سه‌رکردایه‌تی شوپش به‌پئی برگی (ا) له‌ماده‌ی (۴۲) له‌ده‌ستووری عیراقی بۆی هه‌یه یاسا هه‌روه‌ها نه‌و بېراره‌نی که‌هه‌یزی یاساییان هه‌یه ده‌ریکات.

سه‌یه‌م: لقی ته‌شریع (نه‌نزیمه‌و وینمایی و په‌په‌وه‌ی ناوخۆ):

نه‌و بنچینه یاساییانه‌ن که‌ده‌سه‌لاتی جئ‌به‌جئ کردن (راپه‌راندن) بۆ ئاسانکردنی جئ‌به‌جئ کردنی ته‌شریعی ئاسایی یان بۆ ریکخستنی ده‌زگا گشتی‌یه‌کان یان بۆ پاراستنی ئاسایش و ریکخستنی هاتووچۆ.

به‌کاربوونی بوونی یاسا (نفاذ‌التشریح):

هه‌روه‌کو له‌پیناسه‌ی یاسا بۆمان ده‌رده‌که‌وی له‌و کاته‌وه یاسا ده‌بی که‌ له‌لایه‌ن ده‌سه‌لاتی تایبه‌تعه‌نده‌وه داده‌ندری، که‌نه‌م ده‌سه‌لاته‌ تایبه‌تعه‌نده‌ش وه‌ک بنچینه ده‌سه‌لاتی یاسادانانه به‌لام هه‌ندیک جار ده‌سه‌لاتی راپه‌راندنیش به‌م کاره هه‌نده‌ستی وه‌ک حاله‌تیکی استثناء هه‌روه‌کو له‌وه و پیش باسما‌ن کرد نه‌م ده‌سه‌لاته له‌ماوه‌ی پشووی نه‌نجومه‌نی یاسادانان وه‌یان له‌کاتی هه‌له‌وشاندنه‌وه‌یدا هه‌ندی یاسای پئویست ده‌رده‌کات بۆ پرگردنه‌وه‌ی نه‌و که‌موکوپرمانه‌ی هه‌ن هه‌روه‌ها هه‌لئیش ده‌ستی به‌ده‌رکردنی هه‌ندی یاسای تابنه‌ره‌تی (عه‌ادی) (ئاسایی) وه‌ک رینمایی و نیزام و په‌په‌وه‌ی ناوخۆ.

که‌واته هه‌ر کۆمه‌له‌یه‌ک له‌و بنچینه یاساییانه‌ که‌ له‌لایه‌ن یه‌کێک له‌و دوو ده‌سه‌لاته (نه‌نجومه‌نه) تایبه‌تعه‌ندانه‌وه ده‌رده‌چن له‌کاتی دانانیانه‌وه پنیان ده‌ووتریت یاسا.

به‌لام نه‌مه‌مانی نه‌وه‌نی‌یه‌ که‌ یاسا له‌و ساته‌وه ده‌بی کاری پنی بکریت و بچه‌سپیت، به‌لکو ده‌بی یاسا به‌دوو قۆناغی تردا بپروات تاوه‌کو کاری پنی بکریت و بچه‌سپیت نه‌وانیش قۆناغی مۆرکردن (اه‌داری یاسا و بلاوکردنه‌وه‌ی (نشری) یاسایه.

لەر استیادا ئەم کردارە (واتە کرداری دەرکردن و بلاوکردنەوهی یاسا) لەگەڵ تیوری لینگ جیاکردنەوهی دەسەلاتەکان (الفصل بین السلطات) دەگونجی. ئەو تیورییە لەلایەن یاسازانی فەرەنسی مونتیسکیو داندرارە کە دەلن هەرسێ دەسەلاتە گشتی یەکان ولات دەبن لینگ جیابن و دەست لە ئیش و کاری یەگتری وەرنەدەن.

مەبەستی ئەم تیورییە ئەوەیە کە دەسەلاتەکان لەلایەن تاکە کەسیک وەیان دەسەلاتێکەوه دەستیان بەسەردا نەگیرێ و دیکتاتۆریەت دروست نەبێ. بۆیە لەجیاتی دەست تێوەردان جوۆرە پەيوەندییەک لەنیوان ئەو دەسەلاتانەوه دەبن وەك چاودیری کردنی ئیش و کاری یەگتری.

جا بەپێن ئەم تیورییە دەسەلاتی یاساداران (السلطة التشريعية) بۆی نیه تۆبزی لە ئەندامانی دەسەلاتی جی بەجی کردن

(السلطة التنفيذية) بکات بۆ ئەوهی کاربەو یاسایانە بکەن کە دەسەلاتی یاساداران دایان ناوه. بەلکو دەبی سەرۆکی دەسەلاتی جی بەجی کردن هەنستی بەداوکردن و تۆبزی کردن لە ئەندامانی ئەنجومەنەکە ی بۆ کارکردن بە یاسا ئەمیش لەرنگای مۆرکردنی یاساوه دەبن. واتە ئەو یاسایە کە لەلایەن ئەنجومەنی یاسادارانەوه نامادەکراوه و دەنگی لەسەر دراوه دەنێردرێتە لای سەرۆکی ئەنجوونی جی جی کردن (راپەراندن) وە بۆ ئەوهی مۆری بکات.

بەلام ئەمەش بەس نییه بۆ ئەوهی یاسا کاری پێ بکری بەلکو دەبن ئەحکامەکانی یاسا بگەیندرنە بەرچاوو گوئی هاوولاتیان تاوهکو ناگاداری ناوه پۆکەکە ی بن کەنمەش لەرنگای بلاوکردنەوهی یاساوه ئەنجام دەدریت.

سجارت بەزموورەتی بلاوکردنەوهی یاسا خودای گەرە لە هەردوو دەقی نایەتی ۱۵۱ و ۲۴۲، سۆرەتی بەقەرەدا بریاری لەسەر ئەم پرنسپیه (پرنسپیی بلاوکردنەوه)، دەرە بەم مەبەستە ی بنچینەکانی یاسای ئیسلامی بگاتە بەر دەست و دینو هۆشی خەلکی

لەنایەتی (١٥١) ی سۆرەتی بەقەرەدا دەفەرموی (کما ارسلنا فیکم رسولا منکم
یتلوا ایتنوا ویزکیکم ویعلمکم الکتب والحکمە ویعلمکم مالم تکنونوا تعلمون)
واتە ھەر وەکو پێغەمبەرێکمان لەخۆتان بۆ ناردوون تا نیشانەکانی ئێمەتان بۆ
بخوینێهەو ئێوە پاک بکاتەو، وە قورئان و حکیمەت و ھەرچی نایزانن فیرتان بکا،
ھەر وەھا لەنایەتی (٢٤٢) ی ھەمان سۆرەتدا دەفەرموی: (کذلک یبین اللہ لکم ایته
لعلکم تعقلون).

واتە بەم جۆرە خۆتان بخەنەکارو بیربکەنەو.

ئەوێ شایەنی باسە، بۆلۆکردنەو کارێکی پێویستە بۆبەکاربوونی یاسا جا چی
ئەو یاسایە یاسایەکی بێنەرەتی (اساسی) بێت وەک دەستوور وەیان یاسایەکی
نابنەرەتی واتە ئاسایی (عادی) بێت وەک یاسا و ئەو بێبارانە یەزێ یاسایان ھەیە
وەیان لێقەکانی یاسابن وەک رێنمایی و نێزام و پەیرەوی ناوخوا.

لەئەسڵدا ھەموو شتێ رێگا پێدراو (الاصول فی الاشیاء الاباحه) بەلام دوا
ئەوێ تاکەکانی کۆمەڵ رێکەوتنیکیان لەگەڵ یەکتێدا بەستوو کەپنی دەئێن،
رێکەوتنی کۆمەڵایەتی (العقد الاجتماعی) ھەر یەکیک لەوانە وازی لە ھەندیک مافی
خۆی بۆ ئەوانی تر ھێناو تاو وەکو بەرژەو ھندی یەکانیان بەگژێکدا نەچن و بۆ
ئەوێ کۆمەڵ رێکبخستێ چونکە ئەگەر ئەمە نە بێ فەوزا و پاشا گەردانی
دروست دەبێ.

جا لێرەدا بۆمان دەردەکەوێ کەچۆن مۆف بە ئارەزووی خۆی وازی لە ھەندیک
مافی خۆی بەپێن ئەم رێکەوتنە ھێناو واتە بازنە ی شتە رێگا پێدراو ھەکان و دە و دە
تەسک دەبێ ھەو تاوای لێ دێ بەتایبەتی دوا دروست بوونی دەوڵەت و پەیدا بوونی
یاسا وەک ھۆکارێکی کاریگەر بە دەست دەسەڵا تدارانەو (الحکام) بۆ سەپاندنی
ویست و ئارەزووی خۆیان بەسەر چینی گشتی (المحکومین) دەبێن ناو ناو ئەم
بازنە تەسک تر دەبێ ھەو زۆر لەو کردارو شقانە بە رێگا پێدراوی نامێنەو
رێگانادری مۆف بیان کات وە یان بە کاریان بەیتنی بۆ نەوونە لەسەر دەمی رژیمی

پاشایه‌تی ئێران پۆشین (حجاب) ئەرك نەبوو بۆیە ئەگەر ئاقرەتێك ئێرانی بە سلووری لەناو شەقام و شوینە گشتی یەكان بسورایه‌تەوه كارێكی ره‌وابوو چونكه سه‌رپنجی نیزامی گشتی و ره‌وشتی گشتی ئێرانی نەبوو واتە سه‌رپنجی (مخالفة)ی بنچینه‌یه‌کی یاسای به‌رگار (القانون الوضعی)ی ئێرانی نەبوو بەلام دواى شوپۆشى ئیسلامی ئێرانی له‌سالی ١٩٧٩ و دوا به‌دواى ده‌رچوونی هه‌ندیک بنچینه‌ی ناسایی و گۆرانی نیزامی گشتی و ره‌وشتی گشتی له‌ ئێراندا خودا پۆشین (حجاب) بووه ئەركی سه‌رشانی ئاقره‌تان بۆیە دادپه‌روه‌ری واده‌خوایێ كه‌ نه‌و جوژه یاسایانه به‌ر له‌كار پێ کردنیان به‌و دوو قۆناغه‌ی سه‌ره‌وه‌دا بپۆن تا هه‌موو كه‌سیك ئاگاداری ئەحکامه‌کانی بن.

هه‌روه‌ها ئیستا كه‌له‌كوردستاندا به‌پێی ماده‌ی (٤) له‌یاسای چاپه‌مه‌نی ژماره (١٠)ی سالی ١٩٩٣ سانسۆر له‌سه‌ر چاپه‌مه‌نیدا نیه‌ بۆیە خاوه‌ن به‌ره‌مه‌ هزری یه‌كاننازادن له‌ چاپکردن و بلاوکردنه‌وه‌ی به‌ره‌مه‌کانیان. به‌لام ئەگەر هاتوو ئەو یاسایه

هه‌موار (تعديل) کرا له‌لایه‌ن په‌رله‌مانی کوردستانه‌وه‌ نابێ جێ به‌جێ بکری و هه‌ک بنچینه‌ تاوه‌کو له‌ رۆژنامه‌ی ره‌سمیدا بلاو نه‌کریه‌وه‌ هه‌روه‌کو له‌وه‌به‌ر ووتمان مه‌به‌ستیش له‌بلاوکردنه‌وه‌یدا ئاگادار کردنه‌وه‌ی کۆمه‌له‌ به‌ئه‌حکامه‌کانی.

که‌ ده‌لێن ده‌بێ له‌ رۆژنامه‌یه‌کی ره‌سمیدا بلاو بکریه‌وه‌ مه‌به‌ستمان ئەو رۆژنامه‌یه‌ نییه‌ که‌ زمانخانێ حکومه‌ته‌ به‌ئکو ئەو رۆژنامه‌یه‌که‌ به‌پێی یاسا تاییه‌ت کراوه‌ به‌بلاوکردنه‌وه‌ی یاسا به‌هه‌رسێ جوژه‌کانیه‌وه‌.

شایه‌نی باسه‌، رۆژنامه‌ی ره‌سمی له‌عێراقدا رۆژنامه‌ی (الوقائع العراقية)یه‌ هه‌روه‌ها له‌میسر پێی ده‌لێن (الوقائع المصرية) به‌لام له‌هه‌ریمی کوردستان رۆژنامه‌ی (په‌رله‌مان) رۆژنامه‌ی ره‌سمییه‌.

ئەگەر سه‌رنج به‌هین ده‌بینین ئەم دوو رۆژنامه‌یه‌ی سه‌روه‌ه‌ واته‌ عێراقی و میسری له‌لایه‌ن ده‌سه‌لاتی جێ به‌جێ کردنه‌وه‌ له‌لایه‌ن وه‌زاره‌تی داده‌وه‌ ده‌رده‌چن به‌لام نه‌وه‌ی دوا‌یی له‌لایه‌ن په‌رله‌مانی کوردستان خۆیه‌وه‌ ده‌رده‌چن.

بلاو بوونهوهی یاسا له روژنامهی ره سمیدا به گریته (قرینه) یهکی بنپر دادهندی
بو ناگاداریی خه لکی به نه حکامه کانی نهو یاسایه و نابئ پیچه وانه ی نه مه بسه لمینین
وهک بنچینه یه که نه مهش پئی ده لئین بنچینه ی بئ ناگایی له یاسادا به عوزر دانانداری
(الجهل بالقانون لایعتبر عذراً) یان بئ ناگایی له یاسادا نیه (لاجهل بالقانون).

بنچینه ی بئ ناگایی له یاسا به عوزر دانانداری:

وهک بنچینه یه که نه گهر یاسا له روژنامهی ره سمیدا بلاو کرایه وه له لایهن کسانه وه
ناوه پروکه که ی دیار ده بیته بویه له سهر هه موویان ده چه سپنت به بئ گوئی دانه نه وه ی
کامه یان ناگاداری بوونه یان نا. بلاو بوونه وه ی یاسا خوی له خوی دا گهرینه یه کی
یاسایی قه تعی یه مانای نه وه یه که هه موو که سینک ناگاداری نهو یاسایه و بو هیج
که سینک نی یه پیچه وانه ی نهو گهرینه یه بسه لمینیت.

واته هیج که سینک بوی نی یه بلئ من ناگاداری یاسا نیم به هوئی نه خوشی یه وه یان
دوره و لاتی هه وه وه یان نه خوینده واری یان ناشاره زایی له زمانی نهو و لاته.

له راستیدا کارکردن بهم بنچینه یه ده گهر پته وه بو زه رووره تی چه سپاندنی یاسا
له سهر هه مواندا به شینوه یه کی یه کساننی به مه به سستی راگرتنی نیزام و استقرار له ناو
کومه ل دا.

نه گهر هاتوو پینداویستی یه کانی ژبانی کومه لایه تی وا بخوازی که نابئ عوزر
به یندریته وه بو بئ ناگایی له یاسا له دوای بلاو بوونه وه ی له روژنامه ی ره سمیدا که چی
ده بنین سهره رای نه مهش دوو حالت لهم بنچینه یه ریزه پر (استثناء) ده کری
که نه مانه ن:

۱- حالته نی بوونه ی ده قییکس یاسایی:

نه گهر هاتوو ده قییکس یاسایی له ناو یاسا که دا هه بوو به شینوه یه کی روون و ناشکرا
رینگای دابوو به عوزر هینانه وه بو بئ ناگایی له یاسا له و کاته دا نهو که سه ی عوزر

دهمینیتوه بو بئ ناگایی له یاسادا دهکری به پئی ئه وه دهقه یاساییه گوئی لی بگرددیت و کار به وه دهقه بکری.

هندئ ولات له سنوورینکی یه کجار ته سکدا له ریگای دهقیکی روون و ناشکراوه بو یاساگانی سزا (القوانین الجزائیه) ریگا به که سان دهن که عوزر بهیننه وه و پیچه وانهی ئه بنچینه یه سهر وه - بنچینه ی بئ ناگایی له یاسا به عوزر داندری - سه لمینن . وه یاسای فه رهنسی سالی ۱۸۷۰ که ماره ی سئ روژی له به رده م ئه وه که سانه هاناره بو عوزر هینانه وه له روژی بلا بو ونه وه ی ئه وه یاسایه دا.

۲- باره دهقی نانا سایی (کت و پر) - (القوه القا ره):

به حالته دهوتریت که تیایدا مه حاله مرؤف بتوانئ ناگاداری بلا بو ونه وه ی یاسا بیت.

هاره دهقی کت و پر یان نانا سایی حاله تیکی گشتی یه وه به دوره له ویست و کاره وه و توانای کهس.

وه باره دهقی شمپی ناوخو یان داگیرکردنی به شیک له خاکی ولات له لایه ن موژده ره یان دابرائی ئه وه به شه به هوی لافاو یان بورکان یان شهق بوونی زهوی یان هر هزیه له هویه کانی لیک دابرا یان پچرائی هویه کانی په یوه ندی کردن به یه که وه . بو نمونه دابرائی به شیک خاکی سوریا له به شه که ی تری که به رزایی یه کانی جولانه که مو توته ژیر ده سه لاتی زایونیز مه وه به باره دهقی نانا سایی داده ندرئ و به حاله تیکی ریزه پر داده ندرئ بو بنچینه ی نا ناگایی له یاسا ئه یه (لاجهل بالقانون). مه ره ها دابرائی شه به شه ی خاکی کوردستان له پارچه کانی تری خاکی عیراق له دوی به ماری سالی ۱۹۹۱ به حاله تیکی ریزه پر له بنچینه ی ناوبراو داده ندرئ بو مه به سستی چه مپاندنی ئه وه یاسایانه ی له لایه ن ده سه لاتی نا وه ندیه وه ده رده چیت له سه ر هارولاتیانی کوردی نیشته نی ئه وه پارچه یه ی کوردستان.

چەسپاندنی یاسا (تطبیق القانون)

چەسپاندنی یاسا دواى بەرکار بوونی (نفاذە) کۆمەنیک کیشە دینیتە نارارە
سەررووی ھەموویانەوہ دیارکردنی سنووری ئەو چەسپاندنی لەرووی کات و شوین و
کەسانەوہ دیت.

لەدوو خالدا باس لەو مەسەلە یە دەکەین:

یەکەم: چەسپاندنی یاسا لەرووی کاتەوہ:

یاسای نوێ لەبەرراری جی بەجی بوونی یەوہ لەسەر بارو پووداوو کردارە
یاسایی یەکانی داھاتوو دەچەسپیت و لەسەر ھی رابردوو ناچەسپیت، کەبەر
لەدەرچوون و جی بەجی بوونی پووین داوہ.

لەگەل داڤەرورەری ناگونجی مرۆف کاریکی رینکا پیدراو لەژێر سێبەری یاسای
بەرکار بکات دواى یاسایەکی نوێ بیت و سزایەک بۆ ئەو کارە داڤیت.
ھەرورەھا ئەم پرنسیپە لەگەل پشتگیری کردنی باوہردان بە یاسا و بەردەوامی
مامەلەکان دەگونجیت.

لەبەر ئەمە دەستووری ھەندیک وولات وەزۆر بەی یاسایان بیریاریان لەسەر ئەم
پرنسیپە داوہ لەنیوان ئەو دەستوورانە ی ئەم بیریارانەیان داوہ دەستووری عیراقی
کارپیکراو (نافذ) دیت کە لەبەرگە ی (ب) لە ماددە ی (٦٧) دا دەلی:

(یاسا ھیچ ئەسەرنکی کۆنی بۆ نی یە مەگەر دەقینکی پینچەوانە ی ئەمە ی
رێزبەرە (استثناء) یاسا سزایی یەکان و یاساکانی باج و میرانە ی دارایی ناگریتەوہ).
وہ ھەر بەم مانایە یاسای شارستانی ئیرانی لە ماددە (٤) دا دەلی: (اثر قانون نسبت
بە آتیە است و قانون نسبت بآما مقابل خود اثر ندارد ، مگر این کہ در خود قانون
مقرات خاصی نسبت به این موضوع اتخاذ شده باشد).

یهکیک لهئەنجامهکانی ئه‌و پرۆسێیه ئه‌وهیه که نابێ دابه‌ر یاسای نوێ له‌سه‌ر ئه‌و
په‌وداوانه‌ بچه‌سپینیت که به‌ر له‌که‌وتنه‌ کاره‌وه‌یان دینه‌ کایه‌وه، به‌ئکوو ده‌بێ یاسای
به‌کارکه‌وتوو(القانون النافذ) له‌کاتی په‌ودانی ئه‌و په‌وداوانه‌ به‌کاربه‌ینی.

به‌لام هه‌ندیک گه‌ڕه‌گه‌رت دینه‌ ئاره‌و کاتیک هه‌ندیک باری ناته‌واو یان نه‌وانه‌ی
ئاساره‌کانیان به‌رده‌ومه‌ له‌و کاته‌ی که یاسا نوێیه‌که‌ ده‌رده‌چیت له‌کاتیکدا هه‌ندیک
له‌مه‌رجه‌کانی ئه‌م مه‌لئه‌نده‌ یاسایانه‌ یان هه‌موی هاتبه‌ته‌دی به‌لام په‌یش ئه‌وه‌ی گه‌شت
ئاساره‌کانی ته‌واو بووینت.

واته‌ ئه‌م گه‌ڕه‌گه‌رت له‌کاتیکدا دینه‌ ئاره‌و که‌باره‌ یاسایی یه‌کان درێژبه‌نه‌وه‌ له‌ژێر
سه‌یبه‌ری دوو یاسای جیاواز وه‌ک ئه‌و په‌ودااو بارانه‌ی که‌په‌نگه‌یشتنیا کاتیکی زۆری
ده‌وی وه‌ک به‌سه‌رچوون (التقادم) و پاسپارده‌(الوصیه) هه‌روه‌ها ئه‌و بارانه‌ی که
دروست بوونی ئاساره‌کانی کاتیکی زۆری ده‌وی وه‌ک په‌نگه‌وتنی قه‌رز به‌سوو(القرض
بفاندة) و په‌نگه‌وتی هاوسه‌ره‌تی(عقدالزواج) له‌ژێر سه‌یبه‌ری یاسایه‌ک دروست ده‌بینت و
ئاساره‌کانیشیان یان به‌سه‌رچوونی ته‌واو بوونی ئه‌و ئاسارا نه‌ له‌ژێر سه‌یبه‌ری
یاسایه‌کی تر دروست ده‌بینت.

که‌واته‌ له‌م نمونه‌نانه‌ی سه‌ره‌وه‌ کامه‌ یاسا ده‌بێ بچه‌سپینت؟ ئایا یاسای کۆن له‌به‌ر
ئه‌وه‌ی په‌وداوه‌کان له‌ژێر سه‌یبه‌ری ئه‌و ده‌ستیان به‌دروست بوون کردووه‌، یان یاسای
نوێ له‌به‌ر ئه‌وه‌ی ئه‌و په‌وداوانه‌ به‌خۆیان و ئاساره‌ کانیشیان وه‌ له‌ژێر سه‌یبه‌ری ئه‌ودا
ته‌واو بوونه‌.

دوو ته‌یوریمان له‌م باره‌یه‌وه‌ هه‌یه‌ که‌ئه‌مانه‌ن:

ا- ته‌یووری ی کۆن.

ب- ته‌یووری ی نوێ.

تیووری کۆن (النظرية التقليدية):

به پینی ئەم تیوورییە یاسا نوێیە کە دەموو دەست لەسەر ئەو حالەتەکانە سەر وەدا دەچەسپیت تەنیا لەو حالەتەدا نەبیت ئەگەر پووبەپووی مافیکی وە دەست هاتوو (حقوق مکتسبه) بۆ، لەو حالەتەدا یاسا نوێیە کە ناچەسپیت بە لکۆو یاسا کۆنە کە دەچەسپیت تا وە کۆو یاسا نوێیە کە ناسارێکی کۆنی نەبیت.

شایەتی یاسا، گشت بەرژە وەندی یەکی دارایی بچیتە ناو ئەستۆی دارایی (الذمة المالية) بەرگری ئی بکری بە داوا (دعوا) یان بە دەفە کردن (الدفع) پیی دەوتری مافی وە دەست هاتوو. هەر وەها ئەستۆی دارایی بریتی یە لە گشت ئەو شتەکانە ی مروف هەبەتی وە ک پارەو خانوو بەرەو ئۆتۆمبیل و هەموو شتیکی تر.

بە لأم مافی و دەست نە هاتوو تەنیا هیواو ئاواتەو بە بەرژە وەندی یەکی دارایی دا نا ندری.

ئەم تیوورییە جیاوازی دەکات لە نیوان مافی و دەست هاتوو لە گەل تەنیا هیوا (مجر امال).

بۆ نمونە لە بواری بەسەرچوون (التقادم) و پاسپاردن (الوصیه) ئەم بەدی دەکەین. لە حالەتی یە کە مەدا بە پیی یاسای هەندی وولاتان ئەو کەسە ی پانزە سال بەرەو سەر وە دەست بەسەر زەوی یە کە دا بگری بە تێپە پوونی ئەو ماوە کە پیی دەلی، بەسەرچوونی وە دەست هینەر (التقادم المکتسب) مافی مولکداریی ی بەسەر ئەو زەوی یە دا وە دەست دەهینی جا ئەگەر یاسایەکی نوێ دەرچوو ئەو ماوە یە ی دریز کرد وە بەر لە وە ی بە پیی یاسا کۆنە کە دەچەسپیت ئەک یاسا کۆنە کە چونکە مافی ئەو کەسە مافیکی وە دەست هاتوو (حق مکتسب) نییە بە لکۆو تەنیا هیوا یە ک بوو ئەویش ئەو یە ئەگەر ئەو یاسا کۆنە بە یاسا نوێیە کە هەموار نە کرا بوا یە یان نە گۆر بایە ئەو بە تێپە پوونی پانزە سال ئەو مافی و دەست دەهینا.

لایەنگرانی ئەم تیوورییە چوار ریز پەر (استثناء) یان هینا وە تەسەر پرنسیپی (یاسا بەسەر کۆندا ناچەسپی - عدم رجعية القوانين) بە ئەسەرێکی کۆن رینگای چەسپاندنی

(۲۸ ل کتاب چەمكى ياسا)

بەرودھا لە حالەتی دوو دەمدا، ئەگەر یەکیەک وەسیەتی کرد بە بەخشینی نیووی داراییەگە ی بۆ یەکیەک بۆ لە میراتگرەکانی بەپێی یاسایەک کە رێگای بەمە دابێت، دوایی پاش ماوویەک ئەو کەسە وەسیەتی کردبوو مرد، دوای مردنی ئەو یاسایەگی تر دەرچوو رێگای نەدا بە وەسیەتکردنی زیاتر لە سێهەگی میراتەگە. لەم حالەتەدا وەسیەتەگە بە وەسیەتیکی راست و دروست و بەرکار (نافذ) دادەندریت بەپێی یاسا کۆنەگە و یاسا نوێیەگە ی لەسەر ناچەسپن، چونکە مافی وەسیەتبۆگراو (موصی لە) مافیکی وەدەست هاتوو (حق مکتسب) کە لە ئەنجامی مردنی وەسیەتکار (موصی) پیش دەرچوونی یاسای نوێ هاتۆتەدی.

بەلام ئەگەر هاتوو یاسا نوێیەگە بەر لە مردنی وەسیەتکار دەرچوو بێت، ئەوکاتە ئەو یاسایە جێبەجێ دەکریت نەک یاسا کۆنەگە، چونکە وەسیەتبۆگراو مافەگە ی بە مافیکی وەدەست هاتوو داناندی تەنها بە مردنی وەسیەتکار نەبێت. لایەنگرانی ئەم تیۆرییە چوار ریزبەریان لە پیادەکردنی پرنسیپی ((یاسا بەسەر کۆندا ناچەسپن)) هیناوتەوه، کە ئەمانە ی خوار هون:

به کارهينانی ياسا نوي به که ياندا سه ره پای پووبه پوو بونوهوی له گه ل مافينکی
وه ده ست هاتور له م حاله تانهی خواره وهدا:

۱- بوونی ده قينکی پوون و ناشکرا پوو:

ياسا دانهر بۆی هه يه به شيوه يه کی پوون و ناشکرا ده قينک له ياسا نوي به که دابنی
بۆ نه وهی ياسا يه که له سه ر پابردوودا بچه سپيت بۆ مه سه له شارستانه يه کان نه گه ر
هاتور به رزه وهندی گشتی تيدا ييت.

له راستيدا پيگانه دان به م ريزه پره له ده قه سزايی يه كاندا له گه ل پرنسيپی (هه يچ
تاوانیکو هه يچ سزايه ک به بی ده ق نابی) ده گونجی .

۲- نهو ياسا سزايانهای که باشترن بۆ تاوانبار:

نهو ياسا سزايانهای که باشترن بۆ تاوانبار که هه نديک شه حکامی باشتر بۆ تاوانبار
ده گريته خو له سه ر پابردوودا ده چه سپيت به بی نه وهی پينويست به ده قينکی ياسايی
تاييه تی بکات.

بۆ نمونه نه گه ر به پينی ده قينکی ياسای کۆن سزای تاوانیک يه ک سال به ندي نشين
بی به لام دواي نه وه و به رله وهی تاوانبار له لایه ن دادگاوه دادگايی يه که ی ته واو بوو
بی و به و سزايه سزا درا ييت، ياسا يه کی نوي ده رچوو نه و ده قه ی ياسا کۆنه که ی
هه موار کردو سزايه کی که متر کرده وه و کردی به شه ش مانگ گرتن، له و حاله ته دا ياسا
نوي به که به سه ر تاوانبار ه که دا ده چه سپی چونکه بۆ نه و ياسا نوي به باشتره له ياسا
کۆنه که .

۳- نهو ياسايانهای په يوه ندي يان به نيزامی گشتی يه وه هه يه :

ياسای نوي له سه ر پابردوودا ده چه سپی نه گه ر هاتور په يوه ندي به نيزامی گشتی و
ره وشتی گشتی يه وه هه بووه ر چه نده له ناو ياسا که ده قينکی ناشکرا نه بيت که فرمان
به وه بکات.

بۇ نمونە ئەگەر ياسايەكى نوئى دەرچوو تەمەنى پىنگە يىشتىن (رشد)ى لەمەژدە سال كىردە بىست و يەك سال ئەو كاتە ياسا نوئى يەكە بەشئۆه يەكى راستەوخۇ لەسەر ھەموو ئەو كەسانەى كە تەگە يىشتوونە تە ئەو تەمەنە دەچەسپى بەئكو لەسەر ئەوانەش دەچەسپى كە گە يىشتوونە تەمەنى پىنگە يىشتىن بە پىنى ياساى كۆن. ئەو ەى جىنى سەرنجە بە پىنى دەستورى عىراقى ئەو ياسايەى پەيوەندى بە نىزامى گىشتى يەو ھەيە لەسەر رابردودا ناچەسپى مەگەر دەقىكى ئاشكرا ھەيىت فەرمان بەو بەكات.

۴- ياساكانى لىكدانەو (القوانين التفسيرية) :

ياساكانى لىكدانەو ئەو ياسايانەن كە بۇ پوونكردەنەو ەى ھوكمەكانى ياساكانى پىشوو دەردەچن. كەواتە ياساى لىكدانەو ئەھكامى نوئى تىدانى يە بەئكو ئەھكامەكانى تايبەتن بە لىكدانەو ەى ياساى كارپىكراو بۇيە بەبەشكى تەواوكەرى ئەو ياسايە دادەندرىتتو لەبەروارى بەكاربوونى ياسا كۆنەكەو بەركار (نافذ) دەيىت.

۵- ياسا شىوھىيەكان (القوانين الشكلية) :

ياسا شىوھىيەكان ئەو ياسايانەن كە پەيوەندىان بە دروست بوونى دادگاكان و دەسلەتەكانيان و چۆنىتى بەرزكردنەو ەى داوا و ئسوولنى دادبىنىنى و ئەو بىرارانەى كە دەريان دەكەن و ديارىكردنى تانە ياساىيەكان و چۆنىتى جى بەجى كردىان ھەيە. ئەو ياسايانە لەسەر رابردودا دەچەسپى بە ئەسەرىكى كۆن وە بۇچەسپاندى لە عىراقدا بە ئەسەرىكى كۆن دەبى دەقىكى ئاشكرا ھەيى كە فەرمان بەو بەكات.

تىۋرى نوئى :

لايەنگرانى ئەم تىۋرى يە دەئىن دەبى جىاوازى بكرى لەنىوان ئەسەرى كۆن و ئەسەرى راستەوخۇى ياسا. بەپىنى ئەم تىۋرى يە ياساى نوئى لەسەر ئەو مەئبەندە

ياسا ييانه ناچەسپى كە لەژىر سىنبەرى ياسا كۆنەكە دروست بووتە يان بەسەر چۈنە،
ھەر ھەلەسەر ئاسارەكانى ئەو مەلبەندانەش ناچەسپى كە لە كۆن دروست بوونە.
بەلام ئەو مەلبەندانەي كە لە رابردوودا دروست بوونە چەسپاندنى ياسا نوئىيەكە
بەسەر رابردوودا ئاسارەكاتى ئىستاكەو دواروژىشيان چەسپاندنىكى كۆن نىيە
بەلكو چەسپاندنىكى بە زووىي و راستەوخۆيە، بۆيە ھەندى لەياسازانان ناوى
(ئەسەرى بەزووىي و راستەوخۆي ياسا) يان لەم تىۋىرىيە ناوہ.

كەواتە چەسپاندنى ئەو ياسا يانەي كە تەمەنى پىنگەيشتن (سن الرشدي) ئەو
كەسانە زياد دەكات كە بەپىي ياسا كۆنەكە گەيشتونەتە بى ئەوہى بەپىي ياسا
نوئى گەيشتبى و دانانىان بەناپىنگەيشتوو بۆ كردارەكانى داھاتوويان، بە
چەسپاندنىكى زوو بەزووىي ياسا نوئىيە دادەندى ئەك كۆنەكە.

بەلام ناكرىت ئەو ياسايە لەسەر ئەو كردارانە بچەسپىت كە بەر لەدەرچووندا تەواو
بوونە، بۆيە ناكرى پووجەل بكرىنەوہ چونكە ئەگەر ئەمە كرا ماناي ئەوہىيە ياسا
نوئىيەكە بە ئەسەرىكى كۆن چەسپاوە كە ئەمەش نابى ببى.

ئەوہى جىي سەرنجە پرنسىپى ئەسەرى زووبەزووىي ياسا بە پرنسىپىكى رەھا
(مطلق) داناندى چونكە مەلبەندەكانى رىكەوتن (المراكز العقديه) لى رىزپەر دەكرى
كە لەژىر سىنبەرى ياسا كۆنەكە دروست بوونە ھەتا دواي بەكاربوونى ياسا
نوئىيەكەش ھەر پەردەوامن.

كەواتە ئەم مەلبەندانەي رىكەوتنە دەكەويتە ژىر حوكمى نەحكامەكانى ياسا
كۆنەكەي بەپىي پرنسىپى (سلطان الارادە) بەمەرجىك نابىت بنچىنەكانى ياسا
نوئىيەكە لەشيوہى فەرمان بىتو پەيوەندى بە نىزامى گشتىيەوہ ھەبىت.

دووم؛ چەسپاندنى ياسا لەرووى شوئىن و كەسانەوہ؛

بۆ ديارىكردنى سنوورى چەسپاندنى ياسا لەرووى ئەو شوئىنەي كە ياساكەي
دەچەسپىت و ھەر ھەر ھەر ياسا لەرووى ئەو كەسانەي كە بەسەرياندا دەچەسپىت دوو
پرنسىپمان ھەيە چارەسەرى ئەو كىشەيەمان بۆ دەكەن.

پرنسیپی ناوچه گهریتی یاسا (مبدأ اقلیمیة القوانین):

ئەم بابەتە لەسەر پرنسیپی سەرۆهری دەولەت و دەسەلاتزویی بەسەر ھاوولاتیان و سەر بەخۆیی یەوێ دەروست بوو.

بەپێی ئەم پرنسیپە یاسای ھەر دەولەتێک بەسەر گشت ھەریئەکە ی دەچەسپیت و گشت ئەو کەسانە ی نیشتەجێ ی ئەو ھەریئەن ھاوولاتیان بن وە یان بیگانە ھۆکەمەکانی ئەو یاسایە دەیانگرتەو.

بە پێچەوانەشەو لەسەر ئەو رووداوانە ناچەسپێ کە لە دەرۆھ ی سنوورە کەیدا روودەدەن ھەرچەندە ئەو رووداوانە پەییوەندییان بە ھاوولاتیانی ئەو دەولەتەش ھەبێت کە لە ولاتی بیگانەدا نیشتەجێ بوونە.

پرنسیپی کەسایەتی یاساکان (مبدأ شخصیه القوانین):

بەپێی ئەم پرنسیپە یاسای ھەر دەولەتێک بەسەر ھەموو ئەو کەسانە دەچەسپیت کە ھاوونەتە ریزی یەوێ (واتە پەییوەندیان بە دەولەتەو پەییوەندی رەگەزنامە یە) ھەرچەندە لە دەرۆھ ی سنووری ھەریئەکەشی بن وە نابێت لەسەر بیگانەکان بچەسپیت ھەرچەندە لە ھەریئەکەشیدا نیشتەجێ بووبن.

لەراستیدا ھەردوو پرنسیپ تەواوکەری یەکتەرن بۆیە ناکرێ کار بە پرنسیپێک بکری و ئەوێ تریش فەرامۆش بکری بۆیە دەبینین لە گشت ولاتیان دویا کار بە ھەردوو پرنسیپ دەکری. شایەنی باسە، ولاتە نوێ یەکان پرنسیپی ناوچه گهریتی یاسایان بە ئەسل داناو پرنسیپی کەسایەتی یاسایان بەریزەپر داناو. بەلام ئەم ئەسلەش ھەندیک ریزەپری دیتە سەر وەك:

۱- بوونی دەقیك وا بخوازی یاسا بیگانە کە (القانون الاجنبی) بچەسپێ، بۆ نمونە کیشەکانی باری کەسی و ئەحکامەکانی تاییبەت بە لیھاتن (الاهلیه).

۲- مافە رامیاری یەکان لەگەل ئەرکە گشتی یەکان:

وهك مافی به شداری كردن له بهرینوه بردنی کاروباره کانی ولات له ریگای فه رمان دیترو به شداری كردن له پرۆسه ی هه لێژاردن بو نهنجومه نی یاسا دانان و نهنجومه نی تر که له ریگای دهنگادانه وه پیک دین، ههروه ها ههستان به نه رکه گشتی یهکان وهك نه رکی جی به جی کردنی گوزارشتی سه ربازی و بهرگری كردن له ولات و دانی باجو میرانه یاسایی یهکان.

۲- نهو تاوانه ی که ده رهق به بهرژه وهندی یه بالاکانی ولات ده کرین وهك نهو تاوانانه ی که رو به پروی ناسایشی ناوه وهو ده ره وهی ولات وه یان رژیمه سیاسی یه که ی یان یه کیک له قهواله (سندات) هکانی یان پوهله کانی ده بنه وه.

بو نمونه تاوانی لاسایی کردنه وهی پارهی عیراقی واته وینه له سه رگرتنه وهو چاپکردنی دراوی عیراقی له ده ره وهی ولات یان له ناوه وه به شیوه یه کی نایاسایی.

۴- سه روکی ولاتان و دیپلوما تاران.

۵- ریزه پرکردنی هه ندیک کهس به پی ی ریکه وتن و په یمان.

هه لوه شان وهی یاسا:

هه لوه شان وهی یاسا واته کاربینه کردن به ده قی یاسا که له ریگای کیشه انه وهی هیزه که ی دیته دی.

هه لوه شان وهی به یاسایه کی هاوچه شن یان لهو بهرتر ده بییت.

جو ره کانی هه لوه شان وه:

به دوو ریگا یاسا هه لده وه شیته وه: ریگای یه کهم پی ی ده ووتری هه لوه شان وهی ناشکرا، ریگای دووه میش پی ی ده ووتری هه لوه شان وهی نا ناشکرا، یه کهم: هه لوه شان وهی ناشکرا:

هه لوه شان وهی ناشکرا واته هه لوه شان وهی ده قیکی یاسایی به ده قیکی روون و ناشکرای یاسایی تر.

بۇ نموونە بەپىي ماددەسى (۱۲۸) لە ياساى جى بەجى كىردى (تتفيلذى) عىراقى
ژمارە (۴۵) ى سالى ۱۹۸۰ ھەموار كراو ياساى جى بەجى كىردى ژمارە (۳۰) ى سالى
۱۹۵۷ ھەموار كراو ھەلۈە شاۋەتەۋە.

ھەرۋەھا ھەندىك جار ھەلۈە شانەۋەى ئاشكرا دىتە ناراۋە لە ئەنجامى تىپەپوونى
ماۋەى دىارى كراو بۇ بەكاربوونى ياسا يەكە. بۇ نموونە بەپىي ماددە (۶) ى ياساى
پاكسازى دەزگا مېرىەكان ژمارە (۲) ى سالى ۱۹۵۸ ماۋەى بەكاربوونى ئەۋ ياسا يە
شەش مانگ دىاركرراۋە ئەگەر بۇ ھەمان ماۋە لەلايەن ئەنجومەنى ۋەزىرانەۋە درىژ
نەكرىتەۋە.

بۇيە بە تىپەپوونى ئەۋ ماۋە يەۋ درىژنە كىردنەۋەى ياساى ئاۋبراۋ بە
ھەلۈە شاۋە يەكى ئاشكرا لەقەئەم دەدرى.

دوۋەم: ھەلۈە شانەۋەى نا ئاشكرا:

ھەلۈە شانەۋەى نا ئاشكرا واتە ھەلۈە شانەۋەى حوكمى ياسا يەكى پىئىشەن بە
ياسا يەكى دواتر بەبى ئەۋەى تىايدا ئامازە بە ھەلۈە شانەۋەى ياسا پىئىشەن بكرىت.
واتە لەرىگاي بەگژدا چوونى ياسا نۆيەكە لەگەل ياسا كۆنەكە ئەمە ھەست پى دەكەين.
ۋەيان لەرىگاي ھەستائى ياسا دانەر بەرىكخستنى بابەتەك كە لەۋە پىئىش بە
ياسا يەكى پىئىش رىكى خستبوو دەگەينە ئەم دەرنەنجامە.

كۆكردنەۋەى ياسا (تجمیع التشریح):

كۆكردنەۋەى ياسا واتە كۆكردنەۋەى ئەۋ بنچىنە ياسا يەئانە تايبەتەن بە لقىك لە
لقەكانى ياسا دواى دابەشكردن ۋە پۇلەن كىردنىان لە كۆرىك دا.
جۇرەكانى كۆكردنەۋە:

۱- كۆكردنەۋەى رەسمى:

برىتىيە لە كۆكردنەۋەى بنچىنە ياسا يەئانە تايبەت بە لقىك لە لقەكانى ياسا

لەلایەن دەزگایەکی میری تایبەتمەند وەك یاسای شارستانی عێراقی ژمارە (٤٠) ی سالی ١٩٥١ ھەروەھا یاسای سزادانی عێراقی ژمارە (١١) ی سالی ١٩٦٩ و یاسای باری كەسایەتی ژمارە (١٨٨) ی سالی ١٩٥٩ ھەموار كراو.

٢- كۆكردنەوێ نارهەمی :

ئەو كۆكردنەوێیە كە مرۆف پێی ھەندەستی بەبێ ئەوێ دەولەت سیفەتی رەھمی پێ ببەخشی.

بۆنموونە (مرشد الحیران) ی قەدری پاشا كە ئەو بنچینانە یاسای ئیسلامی گرتۆتەخۆ كە تایبەتن بە مامەنە كێدن و باری كەسایەتی.

مێژووی كۆكردنەوێ یاسا :

جموژۆلی كۆكردنەوێ یاسا تازەنێنە بەلكو زۆر كۆنەو دەگەریتەوێ بۆ چاخە كۆنەكان بۆ نمونە دانانی یاسای حامورابی دەگەریتەوێ بۆ دووھەزار سال پێش زایین ھەروەھا یاسای دوانزە تابلۆكە (قانون اللواح الاثنی عشر) دەگەریتەوێ بۆ سالانی نیوان ٤٥٠-١٤٥١ پێش زایین ھەروەھا كۆكردنەوێ نایەتەكانی قورئانی پیرۆز لەسەردەمی خەلیفە ئەبوبەكر رەزای خوای ئی بیت.

ھەروەھا یاسای شارستانی فەرەنسی كە ناسراوێ بە یاسای نا پلیۆن كە لەسالی ١٨٠٤ دانراوێ بە نمونەییەکی زیندووی كۆكردنەوێ یاسا لەچاخێ نوێدا دادەندری.

٢- داب (العرف) :

بەو كۆمەلە بنچینانە دەوتری كە بەھۆی دووبارە كێدنەوێ رەوشتیگی دیاری كراو دیتەكایەوێ و دروست دەبی و بپروایەکی گشتی بە خەلك دەسەلمینی كە ئەو بنچینانە سەپاوەن و پەپەرەوێ كراون.

به واتایه کی تر ده توانین بئین داب بریتی به له کۆمه ئیک بنچینه که له نهنجامی دووباره بوونه وهی خو بهستنه وهی تاکه کانی کۆمه ل پی یان له مامه له کردنیان له گه ل یه کتریدا له هه ندیک حاله تدا به و وه سفهی که بنچینه ی یاسایین و به پی ی باوه ری خه لک هیزی سه پاوه یان هه یه وه ک بنچینه کانی یاسا .

له مه ی سه ره وه بۆمان ده ره که وی که داب له نهنجامی لیپراهاتن و به ره وه ام بوونی خه لک له سه ر وه شتیکی دیاری کرا و دینه ئاروه که له و باوه ره دان که ناچارین خویانی پی بهستنه وه .

شایه نی باسه ، تاکو ئیستاش داب له لایه ن هه ندی ولاتانه وه ی له پیشه وه ی سه پاوه تانی تری یاسا دیت بۆ نمونه داب رۆلکی زۆر گرینگی له هیئاکایه وه ی بنچینه ی یاسایی له یاسای ئینگلیزیدا بینیه .

بۆ نمونه دادوه رانی پادشایه تی به دوا ی بنچینه کانی داب ده گه ران و له شیوه ی پرئسیپی یاسایی له نیو بریاره دادگاییه کانیاندا دایان ده رشتنه وه له کۆی ئه م پرئسیپه گشتی یانه یاسای نه حکامه گشتی یه کان پیک ده هات .

هه ر له بهر بایه خی داب هه ندیک له یاسا زانه کان وای بۆ ده چن که پرئسیپی (بی ناگایی له یاسادا نیه) (لاجه ل بالقانون) ده گه رپته وه بۆ نه وه ی که داب سه رچاوه ی یاسایه وه له بهر نه وه ی بنچینه کانی داب له نهنجامی هه ئسرو که وتی تاکه کانی کۆمه ل دروست بووه گه شه ی کردووه بۆیه وا گریمان (افتراض) ده کری که هه موو که سینک ده بی ناگاداری یاسای ولاته که ی بی ت .

هه ر له به ره ی دابه وه مه عه مه ر قه زافی له کتابه سه وه که یدا ده ئی: (یاسای ناسایی هه ر کۆمه لگایه ک بریتی به له دابو نایین .. نایین بریتی به له نامیزگرتنی داب، دابیش ته عبیر له ژبانی ناسایی گه لان ده کات .. که واته نایین، که دابی له نامیزگرتووه، ته نکید کردنی یاسای سروشتی به .

که واته یاسا نا نایینی و نادابیه کان (اللابینییه والاعرفیه) ده سکردی مرو فیه دژی مرو فیکتی تر، بۆیه پووجه له چونکه دووره له سه رچاوه ی سروشتی که دابو نایینه .

رایه له کانی داب (ارگان العرف):

له پیناسه ی سهروه دا بومان دهرده کوهی که داب دوو رایه لی هیه، یه که میان رایه لیکه مادی یه که بریتی یه له لیراهاتنی خه لک له رهوشتیکی دیاری کراو. دوو میشیان رایه لیکه واتایی یه که بریتی یه له نهو بروایه ی له لای خه لک دروست ده بی سباره ت به پیویستی پیره و کردنی نهو بنچینه و هست کردن به سه پاویتی.

یه که م رایه لی مادی:

بریتی یه له لیراهاتنی خه لک له سه رهوشتیکی دیاری کراو له کارویاریکی دیاری کراو او نهو لیراهاتنه ش له نهجامی به دهنگ هاتنی غه ریزه ی چاولیکه ری دروست ده بی ت.

بو نمونه خه لکی کوردستان وا لیراهاتونه له کاتی کپنی ماست په نجه ده خه نه ناو ماست و تامی ده که ن نهو جا ده یکپن.

مه رجه کانی رایه لی مادی:

ا- ده بی لیراهاتنه که گشتی بیت واته هه موو که سینک بگریته وه.

ب- ده بی لیراهاتنه که کون بیت.

ج- ده بی لیراهاتنه که ریکو پیکو دوپات بیت.

د- نابی لیراهاتنه که پیچه وانه ی نیزامی گشتی و رهوشتی گشتی و ده که کانی یاسا بیت.

دووم: رایه لی واتایی (الركن المعنوی):

بریتی یه له باوه ری خه لک به وه ی که نهو لیراهاتنه سه پاو یه بو نمونه به پی ی رومان ی تنه که له نورسینی یه شار که مال له شارو چکه یه کی تورکیا به پی ی دابو نه ریتی نهو ناوچه یه نه وه ی ببا یه سه روکی یه که ی کارگری ی نهو شارو چکه یه به

دۆلۈ زورنا پېشوازيان ئى دەکردو ئىمەى لەو سەرۆكايەتەش بکەوتايە بە تەنەکە لىدان بەپىيان دەکرد.

بنچىنەى هيزى سە پاويىتى داب:

سى تىورى لەم بارەيەووە هەن کە ئەمانەى خوارەوہن:

۱- تىورى ويستى ياسادانەر:

بەپىى بيروراى لايەنگرانى ئەم تىورىيە ويستى ناشکرايان نا ناشکراى

ياسادانەر بنچىنەى سەپاويىتى دابە.

بۆيە داب لە ئەنجامى رەزامەندى دەسەلات لەسەر چەسپاندنى سەپاوە دەبىت.

۲- تىورى دادبىنىيەکانى دادگا:

بەپىى ئەم تىورىيە داب هيزى سەپاويىتى لە دادبىنىيەکانى دادگا وەرەگري.

بۆيە بەر لە دادبىنىيەکانى دادگا شتىک نيه ناوى داب بىت مەگەر نەريت نەبى،

بۆيە رۆلى دادگا بۇ پىتک هينانى داب وەکو رۆلى دروستکەر وايە لە دروست کردنى

کەلوپەل لە کەرەستە خاوەکان.

۳- تىورى پىويستىيە کۆمەلايەتەکان:

بەپىى ئەم تىورىيە بنچىنەى سەپاويىتى داب دەگەرپتەووە بۇ پىويستى

کۆمەلايەتىيەکان هەرەوہا رەزامەندى هەموان لەسەر چەسپاندنى ئەم

رەزامەندىيەشمان لەپەپرەو کردنى داب لەلايەن ئەو خەلکانەووە بۇ دەردەکەويت.

گرتگرتىن لايەنە چالکو خراپەکانى داب:

لايەنە چاکەکانى:

۱- داب تەعبىر لە ويست و ئارەزووى کۆمەل دەکات.

۲- داب شان بەشانى بارودۇخى کۆمەل دەپوات.

۳- داب بەسەرچاوەيەكى تەواکەرى ياساى دانراو دادەندرى.

لايه نه خرابه كاني:

- ۱- مەرج نيه هه موو ده ميک ناوه رۆکی داب روون و ناشکرا بيئت به پيچه وانهي بنچينه ي ياساي.
- ۲- کارکردن به داب ده بيته هۆي په يا کردني فره نيزامي ياساي.
- ۳- داب زۆر له سەر خۆيه په ره سه نندن و گه شه سه ندنيدا بۆيه ناگاته نه و پيشکه وتنه خيرا يانه ي نه مۆر گه لان به خۆيان ده بينن.

۳- بنچينه كاني ياساي ئيسلام:

ياساي ئيسلام به سه رچاوه يه كي ره سمى سپير داده ندررئت بۆ ههردوو ياساي شارستانى عيراقى و ياساي بارى كه سايه تى به ركار (قانون الاحوال الشخصيه الناقد). له برگه ي دوو ماده ي يه كه له ياساي شارستانى عيراقيدا هاتووه: (نه گه ر دادپرسى ده قيكي له ياساي دانراودا يا له دابدا نه ديته وه كه بۆ چه سپاندى به سه ر مه سه له گه دا گونجاو بيئت نه و ده بى بريار به پى بنچينه گشتى يه كان ياساي ئيسلام ده ريكات بى نه وه ي خۆي به ستيتته وه به تاقه مه زه به ييك له مه زه به كاني ئيسلاميه وه). ههروه ها له برگه ي دوو له ماده ي يه كه له ياساي بارى كه سايه تى عيراقى ژماره (۱۸۸) ي سالى ۱۹۵۹ هه موار كراودا هاتووه: (نه گه ر ده قيكي ياساي دانراو ده ست نه كه وت كه بۆ سه پاندى بگونجى، نه و به پى بنچينه كاني ياساي ئيسلام، كه زياتر ده گونجى له گه ل ده قه كاني نه م ياسايه دا، بريار ده درى).

برگه ي سى يه م له هه مان ماده ده نه لى:

(دادگاكان دواى دادگه رى (القضاء) و ياسازانى ئيسلامى عيراق و نه و ولاته ئيسلاميانه ي ياسايان له ياساي عيراقه وه نزىكه، ده كه ون).

له م دوو ماده يه ي سه ره وه دا نه وه مان بۆ ده رده كه وى نه گه ر هات و كيشه يه كي بارى كه سى وه يان تايبه ت به مامه له كردن بۆ دادگا به رزبۆوه پيويسته دادگا يه كه م جار په نا بباته به ر ياساي نووسراو نه گه ر حوكمى كى تيا نه دۆزیه وه كيشه كه ي پى يه كه لا

بكاتەو ئەوكاتە پەنا دەباتە بەر داب وەك سەرچاوەی دووھمی یاسا ئەگەر لەویشدا
حوكمینكى گونجاوی نەدۆزیەو ئەوا پەنا دەباتە بەر سەرچاوەی سێیەم كە
بنچینەكانی یاسای ئیسلامە وە بۆ گەڕان بەدوای حوكمینكى گونجاو ئیایدا نابى گوى
بداقە هیچ مەزھەبىكى دیارى كراو گرنگ ئەوێە حوكمینكى گونجاوی دەست بكەوى
بۆ یەك لا كەردنەوێ كیشەكە.

ئەوێ شایەنى باسە، لەھەندى ولاتاندا پرنسیپەكانی یاسای ئیسلامى بۆقە
سەرچاوەیەكى سەرەكى و بنەرەتى یاسای بەرگار ئیایاندا. بۆ نمونە مېرنشینى
عەرەبى سعودى یەكێكە لە ولاتانە.

٤- پرنسیپەكانى دادپەرەوى (مبادئ العدالة)

دادپەرەوى ھەستىكى شاراوێە لە دكرووندا سەرچاوەكەى ویزدانىكى زیندووەو
مرو لە رىگای ئەقلىیەو ئەیدۆزىتەرە بە مەبەستى ئەوێ كە ماف بدرىتە ھەموو
خاوەن مافىك.

وہ لەم پىناسەيەدا ئەوھمان بۆ رون دەبیتەوہ كە پەيوەندىەكى زور بەھىز لەنىوان
پرنسیپى دادپەرەوى و یاسای سىروشتى ھەيە تارا دەيەك ھەندى جار وا دىنە بەرچاو
كە بەيەكەرە لكابن.

پرنسیپەكانى دادپەرەوى بە سەرچاوەى چوارەم لەسەرچاوەكانى یاسا دادەندرى
دوای یاسای نوسراو و دابو بنچینەكانى یاسای ئیسلام دىت لە پۆلىن دا.
ئەمەى خواروہ دەقى بېرگەى دووى ماددەى يەكە لە یاسای شارستانى عىراقى
سەبارەت بەمە:

(ئەگەر دادوہر دەقىكى لە یاسای نوسراو یا لەداب نەدیتەوہ كە بۆ چەسپاندن
بەسەر مەسەلەكەدا گونجاو بىت ئەوا دەبى بەپى بنچینە گشتىیەكانى یاسای
ئىسلام بىر بار دەر بىنى بى ئەوێ خوى ببەستىتەرە بە تا قە مەزھەبىك لە مەزھەبەكانى
ئىسلام وە ئەگەر ھەر نەیدۆزیەو بەپى پرنسیپەكانى دادپەرەوى).

ئەوھى شايەنى باسە، زۇرچاران ياسادانەر رىنگا بە دادوهر دەدات كە بگەرپتەوھ سەر بنچىنەكانى دادپەرورەرى لەو كاتانەى كە سەرچاوەكانى تىرى ياسا حوكمىكى وایان تىادا نەبىت كە بۇ چەسپاندن بەسەر مەسەلەكەدا گونجاو بىت.

وھ مەبەستىش لەمە رىنگا گرتنە لەبەردەم دادوهر بۇ ئەوھى نەبوونى دەقىكى گونجاو نەكاتە بىيانوو بۇ نەدىتنى كىشەكە.

چونكە بەپىئى ماددەى (۸) لە جارى گەردوونى مافى مرۇف ھەموو كەسىك بۇ داوهرىكردن و پاراستنى مافە بنەپرتىەكانى كە ياسا و دەستور پىئى داوھ لە دەستدرىژى كردنە سەر، مافى پەنابردنەبەر دادگە نىشتمانىەكانى ھەيە.

سەرچاوە نا رەسمىيەكانى ياساى عىراقى:

۱- ياسا زانى:

برىتىيە لە بىروپاى ياسازانو مافناسان لەبارەى روونكردنەوھى حوكمەكانى ياساو بنچىنە ياساىيە لىئەكان.

رۆلى ياسازانى لە ياسا كۆنەكاندا:

لەسەرەتای سەردەمى ياساى رۆمانى ياسازانى تايبەت بوو تەنيا بە كاهىنەكان دوایى وردەوردە بۇ كەسانى تىرىش ھەبوو بەم كارە ھەستەن بەتايبەتى دوای دەركردنى ياساى دوانزە تابلۇكە.

دادوهر لەم قۇناغەدا راولژى بە ياسازانەكان دەگردو حوكمى بەپىئى راولژى ئەوان دەدا.

ھەرەھا لەسەردەمى ژاستى دا ھەندىك لەياسازانەكان مافى فەتوایان پى درا دوا بەدوای ئەمە پىنج لەياسازانەكان فەتواكانیان سەپاوە بوو واتە دەبوايە دادوهر گوپرايەلىان بىتو لەسەريان بروت.

ھەرەھا ئىمپراتۆر جوستنيان ھەست بە كۆكۆدنەوھى بىروپاى ئەو ياسازانەو لە كۆدىكا كۆى كردنەوھ بەناوى (كۆدى جوستنيان) وھ بەم كارەى جوستنيان ياسازانى بووھ سەرچاوەيەكى رەسمى بنەپرتى ياساى رۆمانى.

شایه‌نی باسه، یاسازانی رۆئیکی به‌رچاوی نه‌بووه له‌یاسه‌ی ئینگلیزدا چونکه نه‌م یاسایه له‌لایه‌ک زیاتر بایه‌خی به‌ دابو نه‌ریتی سه‌کسونی و نۆرماندی ده‌دا له‌لایه‌کی تریشه‌وه له‌سه‌ر بریاره‌ پینشینه‌کانی دادگا (السوابق القضائية) ده‌رۆیشت.

رۆئی یاسازانی له‌یاسای نوی‌دا:

یاسازانی هیزی سه‌پاوه‌ی نیه له یاسانوی‌کاندا به‌لکو به‌سه‌رچاوه‌یه‌کی ناره‌سمی واته به‌لنیکده‌روهو شیکه‌روهو داده‌ندری.

دادوهر له‌کاتی چه‌سپانذنی یاسادا هه‌روه‌ها یاسادانه‌ر له‌کاتی دانانی یاسادا ده‌گه‌رپننه‌وه بۆ بیروپای یاسازانه‌کان شه‌گه‌ر مه‌سه‌له‌یه‌کی یاسایی له‌به‌رده‌میان روون و ناشکرا نه‌بوو به‌مه‌به‌ستی لا‌بردنی لێنی له‌سه‌ر بنچینه یاسایی‌یه‌کان.

شایه‌نی باسه، له‌ عیراقدا دادوهری یاسادانه‌ر ده‌گه‌رپننه‌وه بۆ بیروپای شه‌و یاسازانانه‌ی که یاسای ولاته‌که‌یان نزیکه له یاساکانی عیراقی وه بۆ شه‌م مه‌به‌سته له‌ بېرگی سۆی ماده‌ی یه‌کی یاسای شارستانی عیراقی ژماره (٤٠)ی سالی ١٩٥١دا هاتووه ده‌لی:

(له‌مانه‌دا دادگا رۆیژو پرنسیپه‌ گشتی‌یا نه‌ ده‌کات که دادگا بېریاری له‌سه‌ر داوین هه‌روه‌ها به یاسازانی له عیراقدا دوا‌یی به یاسازانی له‌و ولاتانه‌ی که یاساکانیان نزیکه له یاساکانی عیراقی).

٢- دادگه‌ری یان دادوهری (القضاء):

وشه‌ی (القضاء) له‌ زمانی عه‌ره‌بیدا گه‌لێک مانای هه‌یه له‌وانه بېریاره‌کانی دادگا ده‌گه‌رپننه‌وه هه‌روه‌ها شیوه‌ی ده‌سه‌لاتی دادگایی ده‌گه‌رپننه‌وه دواتریش به‌مانای شه‌و رێبازانه‌ یت که دادگا‌کان به‌جۆرێکی هه‌میشه‌یی له بېریاره‌کانیدا ده‌یگرنه‌ به‌ر.

(القضاء) به‌مانای دوا‌یی سه‌رچاوه‌یه‌که له سه‌رچاوه‌کانی ناره‌سمی یاسا .

شایه‌نی باسه، دادگه‌ری وه‌ک سه‌رچاوه‌یه‌ک له سه‌رچاوه‌کانی یاسا له ولاتیکه‌وه بۆ ولاتیک ده‌گۆری:

بۇ نمونە بەپىي ياساى شارىستانى عىراقى بەسەرچاۋەيەكى نارەسىمى واتە لىدەرەۋە شىكەرەۋە دادەندىرى كەچى بەپىي نىزامى ياساى ئىنگلىزى بەسەرچاۋەيەكى رەسىمى و بنەپەتى ياساى ئىنگلىزى دادەندىرى.

رۇلى دادگەرى لەياسا كۆنەكاندا:

دادگەرى يان دادۋەرى بەسەرچاۋەيەكى رەسىمى ياسا دادەندرا لەلاى رۇمانەكانەۋە چونكە دادۋەر (برىتۇر) لەكاتى دامەزاندنىدا ھەندىك رىنمايى (منشور)ى دەردەكرد تىايدا ئەو بنچىنانەى دياردەكرد كە دادىپىنىيەكانى لەسەر بەپىتۋە دەبرد.

ۋە لەكۆى ئەو رىنمايىانە رىنمايى گىشتى (المنشور الدائم) دروست بوۋە كارى پىكرا تا ئەۋكاتەى كە بە شىۋەيەكى رەسىمى كۆكرايەۋە ناۋى لىنرا (ياساى بريتۇرى) ھەرۋەھا دوا بەدۋاى ئەمە لەسەردەمى جوستىنان تىكەل بە ياساى رۇمانى كراۋ يەك ياساى لى دروست كرا بەناۋى (كۆدى جوستىنان) (مدونە جوستىنان) كە مەبەست لەمە ياسا بەناۋىبانگەكەى رۇمانىيە.

لىرەدا ئەۋەمان بۇ رۈن دەپىتەۋە كە ياساى بريتۇرى دەستكردى دادۋەرەكان بو بەلام دۋاى ئەۋەى كە رىنمايى بريتۇرەكان كۆكرانەۋە تىكەل بە ياساكران لە سەردەمى جوستىنان بۇ پىك ھىنانى ياساى رۇمانى رۇلى دادۋەر تەنيا چەسپاندنى ياسا بو نەك دروستكردنى.

ھەرۋەھا لە عىراق دادۋەرى بەپىي بىرگەى سىنى ماددەى يەك لە كۆدى شارىستانى عىراقى بە سەرچاۋەيەكى نارەسىمى واتە لىكەرەۋە شىكەرەۋەى ياسا دادەندىرى.

فەرمانى ياسا (وظيفة القانون):

فەرمانى ياسا لە ولاتىكەرە بۇ ولاتىك دەكۆرى بەپىي ئەو رىچكەيەى كە باۋەرى پىيەتى.

دوو ریچکە ی سەرەکی لە جیھاندا هەن، یەکە میان ریچکە ی تاک پەرورە ییە دوو مەیشیان ریچکە ی کۆمەل پەرورە ییە هەر وەها دەتوانن بڵین نایینی ئیسلامیش بە ریچکە یەکی مام ناوەندی دابننن لەنیوان ئەم دوو ریچکە یە.

بەلام لەبەرئەو ی یاسای عیراقی ریگایەکی مام ناوەندی لەنیوان ئەو دوو ریچکە یە گرتۆتە بەر بۆیە لەسی خالدا باس لە فەرمانی یاسا لەو سی ریچکە گە دەکەین.

یەکەم: فەرمانی یاسا لەژێر سێبەری ریچکە ی تاک پەرورە:

ریچکە ی تاک پەرورە لەسەر بنچینە ی ریزگرتن لە تاکەکەس (الفرد) و نازاد یەکانی دامەزراوە چونکە بەلای ئەوانەو تاک تەوهری کۆمەلەو مەبەستی یاساشە.

بۆیە لە ئەسڵدا هەموو مروفیک نازادە بەلام وەک ریزبەریک لەریگای یاساوە لە تەسکترین سنوردا کۆت دەخړیتە سەر ئەو نازاد یانە.

لایەنگرانی ئەم ریچکە یە وای بۆ دەچن کە مروف هەر لەناو زگی دایکی دا کاتیک کە کۆرپە ئە یە کۆمەلێک مافی هە یە کە سەرچاوەکانیان سروشته نەک دەوڵەت و هیان یاسا بۆیە فەرمانی یاسا پاراستنی ئەو مافانە یە کە بە مافی سروشتی ناو دەبرد ریت و پابەندی سروشتی مروفایەتی مروفنو ناکرێ کەم بکرنەووە چونکە کەم کردنەو ی ئەو مافانە کەم کردنەو ی بەهای مروفایەتی مروفە. کەواتە بە پی ی ئەم بۆچوونە ماف بەر لە یاسا هە یەو یاسا تەنیاو تەنانت بۆ مەبەستی پاراستن و پارێزگاری کردن لەو مافانە هاتونەتە کایەو.

بەبۆچوونی لایەنگرانی ئەم ریچکە یە دەوڵەت دەوڵەتیکی پاسەوانەو تەنیا سی فەرمانی سەرەکی هە یە، یەکە میان بەرگری کردن لە هەموو هێرشینکی دەرەکی و دوو میان پاراستنی ناسایشی ناوخۆ سی یە میشان دەسەلاتی دادگەری یە. هەر وەها هەندی جاریش دەتوانیت هەستیت بە راپەردانی هەندیک کاری قورس کە لەتوانای تاکەکەس دا نیە وەک دروستکردنی ریگا و بان و بەنداو و قوتابخانەو نەخۆشخانەکان.

ئەو ی شایەنی باسە، ئەم ریچکە یە لە ئەنجامی توندوتیژی دەسەلاتی فەرمانرەوای رەها (السلطة المطلقة) بەر لە شۆرشی فەرەنسا دروست بوو.

بەپىئى ئەم رىچكەيە تاكەكەس بنچىنەي كۆمەلە چونكە كۆمەل لەكۆى تاكەكەسەكان پىك دىت بۆيە لەكاتى بەگژەكدا چوونى بەرژەوهندى تايبەتى كە ھى تاكەكەسە لەگەل بەرژەوهندى گشتى كەھى كۆمەلە دەبى بەرژەوهندى تايبەتى بخرىتە پىشەوھى بەرژەوهندى گشتى چونكە ئەگەر بەرژەوهندى تايبەتى پپارزىزى ئەوا لە ئەنجامى پاراستنى ئەو بەرژەوهندىيە تايبەتياڭە بە شىوھەيەكى ئوتوماتىكى بەرژەوهندى گشتى پارزىزاو دەيىت.

ھەرەھا ھەرەكو وتمان كە ئەوان بەلایانەو ھەروشت سەرچاوەى مافەكانى مروڤە بۆيە ھەر تاكىك لە تاكەكانى كۆمەل بەر لەوھى يىتە ناو كۆمەلەو كۆمەلنىك مافى ھەيە كە سەرچاوەيان سەروشتەو لەگەل سەروشتى مروڤايتەتيدا دەگونجى ھەرەكو لەوھو پىش باسماڭ كۆرد.

كەواتە دەبى زۆر رىز لەو مافانە بگىردى ھەر بۆيە مافى مولكدارىتى تايبەتى زۆر جىڭگاي رىزە.

ناكامەكانى رىچكەي تاك پەرەم (اڭار المذھب الفردي):

ئەم رىچكەيە گەلنىك ناكامى لەبوورى راميارى و نابوورى ياسايدا بەدواى خۇيدا راكىشا:

۱- ناكامە راميارىيەكان:

دەبى دەولەت مافو ئازادىيەكانى تاكەس رەھا بكاتو ھىچ كۆسپو تەگەرەيەكيان نەخاتە بەر. جگە لەو كۆتانەي كە پىويستى بۇ پاراستنى ئازادى كەسانى تر كە ئەو كۆتانەش دەبى لە تەسكترىن سئوردا دايندريت.

۲- ناكامە نابوورىيەكان:

دەبى دەولەت زامنى ئازادى كاركردن بكاتو بپيارىش لەسەر سىستىمى نابوورى ئازاد بەدات.

واته كاركردن بىر دروشمى كه دەلى: (ئى گەپى با تىپەپى و ئى گەپى با ئىش و كار بىكات) (دعه يمر دعه يعمل).

۲- ئاكامە ياسايى يەكان:

گەلىك ئاكامى ياسايى ھەبوو كه گرېنگرېنېيان ئەمانەى خوارەون:

۱- كەم بوونەوھى رۇلى ياسا لە رېكخستنى كۆمەلدا.

ب- كەم بوونەوھى بىنچىنە ياسايى يە فەرمان كەرەكان و زىادبونى بىنچىنە ياسايى يە تەواو كەرە لېك دەورەوھەكانى.

ج- پرنسىپى سەرورەى دەسەلاتى ويست (سىيادە سلطان الارادە) چونكە واى بۇ دەچن كە ويست و ئارەزوى لايەنەكانى رېككەوتن ئازادە لە بەستى و نەبەستنى ھەر جۆرە رېككەوتنىك يان دانانى ھەر مەرجىك.

د- رېزگرتن لە مافەكانى تاكەكەسو مولكدارىتى تايبەتى.

ھ- بەستەوھى بەرپرسىيارىتى شارستانى (المسؤولية المدنية) بەرەگەزى ھەلەى كەسى (الخطأ الشخصى) يەوھ.

واتە بەرپرسىيارىتى بەندە ھەو ھەلەيەوھ كە لەلايەن كەسى بەرپرسىيارەوھ دەكرىت.

و- دابەشكردنى ياسا بۇ ياساى گشتى و ياساى تايبەتى.

ز- رەھا كردنى ئازادى كەسى لەبازنەى بارى كەسىيەتى دا.

رېچكەى كۆمەل پەرور (المذهب الاشتراكى):

بەپىنى ئەم رېچكەيە مروز بىنچىنەى كۆمەل نىبە بەئكو ھاوكارى كۆمەلەيەتى بىنچىنەى كۆمەلە چونكە مروز بوونەوھى رېكى كۆمەلەيەتى يە ناتوانى دور لە كۆمەل ژيان بەسەر بىيات بۇيە نەگەر كامەرانى بۇ كۆمەل بەدىيات بە شىوھىكى ئوتوماتىكى كامەرانى بۇ تاكەكەسىش دىتەدى. كەواتە لە پىناو بەدىيەتئانى ئەو كامەرانى يە بۇ كۆمەل دەبى تاكەكەس تەرخان بىت بۇ رازەى كۆمەل چونكە تاك بەشىكە لە كۆمەل و ئى جودا نايىتەوھ.

كەواتە لەكاتى بەگژىه كدا چوونى بەرزەوهندى تايبەتى و بەرزەوهندى گشتى دەبى
بەرزەوهندى گشتى بخزىتە پىشەوہى بەرزەوهندى تايبەتى چونكە فازادى يەكان مافى
سروشتى نىن بەلكو فەرمانى كۆمەلایەتىن.

بەم پىيە دەولەت بەپىي ئەم رىچكەيە بۆى ھەيە دەست لە كاروبارى تاكەكەسو
ئازادى يەكانى وەرىدات تا ئەو پەپەكەي.

بۆيە رۆلى ياسا تەنيا پاراستنى مافەكانى و نىزام نىە لەناو كۆمەلدا بەلكو ئەم
سغورە دەبەزىنى بە مەبەستى وە دىسەينانى دادى كۆمەلایەتى و خزمەتگوزارىە
گشتى يەكان.

ئاكامەكانى رىچكەي كۆمەل پەرور:

ئەمانەى خواروہ گرنگترىن ئاكامەكانى ئەم رىچكەيەن:

۱- ئاكامە راميارىەكان:

برىتىيە لە ئاراستەكردنى ژيانى راميارى لەناو كۆمەلدا بەپىي بەرزەوهندى
گشتى چونكە ئازادى يەكان مافى سروشتى مرؤف نىن بەلكو فەرمانى كۆمەلایەتىن.

۲- ئاكامە ئابورىەكان:

دەولەت بۆى ھەيە دەست لەگشت كەرتە ئابورىيەكان وەرىدات ھەرەھا
ئاراستەيان بكاتو بەسەرىشيانەوہ چاودىر بىت.

۳- ئاكامە ياسايى يەكان:

۱- بەستەنەوہى بەرپرسيارىتى شارستانى بە رەگەزى زيان پىنگەيشتن.

ب- فرەوان بوونى رۆلى ياسا لە رىكخستنى كۆمەلدا.

ج- زيادبوونى رۆلى دەولەت لە دەست تىوہردان لە كاروبارى كەسايەتى.

د- زيادبوونى بىچىنەى ياسايىيە فىرمانىكەرەكانو كەم بوونەوەى بىچىنەى ياسايىيەكانى تەواىكەرو لىكەدەرەو.

ه- مولكدارىتى فىرمانىكى كۆمەلەيتىيە (الملكية وظيفة اجتماعية).

و- كەم بوونەوەى ويستو نارەزوو (الارادة) لەبازنەى پەيوەندى كۆمەلەيتىيەكان بۇ نموونە كۆمەلەيك تىورى كۆمەل پەرور سەريان ھەندا ەك تىورى لەوتاندى ماف (اساءة الحق) وتىورى بارودۇخى كتو پېر (الظروف الطارئة) وتىورى ئىستىقلال.

ز- روخانى دابەشكردنى ياسا بۇ ياساى گىشتى و ياساى تايبەتى.

ھەلۆنىستى ياساى عىراقى بەگويىرەى ھەردوو رىچكەى تاك پەرورەو كۆمەل پەرور:

بۇ ئەم مەبەستە ياساكانى عىراق دابەش دەكەين بۇ سى قۇناغ

قۇناغى يەكەم بەر لە شۆپشى ۱۴ى تەموزى ۱۹۵۸، قۇناغى دووہم دواى شۆپشى چواردەى تەموزى ۱۹۵۸ تا دەگاتە دەرچوونى دەستورى عىراقى سالى ۱۹۷۰، قۇناغى سىيەمىش لە دەرچوونى دەستورى عىراقى سالى ۱۹۷۰ دەست پىدەكات تاكو ئەمرۇش.

قۇناغى يەكەم: بەر لە شۆپشى چواردەى تەموزى ۱۹۵۸:

لەم قۇناغەدا پەپەرەوى رىچكەى تاك پەرورەى دەكرا لە عىراقدا بۇيە زۆر بەزەقى بىرۆكەى تاك پەرورەى لە ياساكانى ئەم قۇناغەدا بەدى دەكەين بۇ نموونە ياساى شارستانى عىراقى ژمارە (۴۰)ى سالى ۱۹۵۱ كە بە دايكى گىشت ياساكان ناسراوہ سەرەپراى ئەوہى كە لەسەر بنەماى دەسەلاتەندىتىى نارەزوو (سلطان الارادة) دروست بووہ كەچى ھەندىك پرنسىپو بىرۆكەى كۆمەل پەرورەى گرتۆتە نامىزۆك پرنسىپى لەوتاندى مافو تىورى بارودۇخى كتو پېرو ھەرەھا تىورى ئىستىقلال.

قۇناغى دووہم دواى شۆپشى چواردەى تەموزى ۱۹۵۸ تاكو دەرچوونى دەستورى

عىراقى لە ۱۹۷۰/۷/۱۶.

لەم قۇناغەدا گەلەك ياساي وادەرچوون كە مۇركىكى كۆمەل پەروەريان بەزەقى
پىۋە دياربوو لەوانە ياساي چاككردى كشتوكال.

قۇناغى سىيەم: دواي دەرچوونى دەستوورى عىراقى سالى ۱۹۷۰.

لەم قۇناغەدا عىراق ھەنگاوى بەرەو بەدىھىنانى كۆمەل پەروەرى نا وە بۇ ئەم
مەبەستە كۆمەلەك ياساي دەرکرد كە لەسەر بىرۆكەى كۆمەل پەروەرى دامەزايوون كە
لەسەرووى ھەموويانەو دەستوور دىت كە لەماددە (۱) دا دەلى:
(عىراق كۆمارىكى ديموكراسى جەماوەرىيەو خاوەن دەسلەلتى سەرپەخۆيە
ئامانجى سەرەكى بەدىھىنانى دەولەتى يەك پارچەى عەرەبەو دامەزاندنى رزىمى
كۆمەل پەروەرىيە).

ھەرەھا لە ماددە (۱۰) دا دەلى:

(ھاوكارى كۆمەلەيتى بنجىنەى يەكەمى كۆمەلە...)

وە لەماددە (۱۶) دا ھاتووە:

(مولكدارىتى فەرمانىكى كۆمەلەيتىيە لەسنوورى ئامانجەكانى كۆمەل
بەرنامەكانى دەولەتدا بەپىي ياسا بەكار دەھىندىت).

ھەرەھا كۆمەلەك ياساي ترىش لەم بارەيەو دەرچوون كە لەمەموويان ديارتر
ياساي چاككردى نيزامى ياسايى (قانون اصلاح النظام القانونى) ژمارە (۳۵) ي
سالى ۱۹۷۷.

ئەم ياسايە كۆمەلەك پرنسپى ديارى كرد كە دەبى ياسادانەر (المشرع) لەكاتى
دانان و گۆپىن (ھەمواركردن) ي ياساگاندا لەسەريان بپروا تاوەكو ياساكان دادى
كۆمەلەيتى بەدى بەيننو فەرمانىكى كۆمەلەيتىش ببينن.

ھەلوئىستى بىرۆكەى تاك پەروەرو بىرۆكەى كۆمەل پەروەر لە دابەشكردى ياسا بۇ
ياساي تايبەتىو ياساي گشتى:

مېژووی دابه شکردنی یاسا بۇ یاسای گشتی و یاسای تایبەتی دەگەرپتەوہ بۇ یاسای رۇمانی. بە پئی ی بیروپای یاسازانانی رۇمانی یاسای گشتی ئەو یاسایە یە کہ نامانجی سەرەکی بەدیھتانی بەرژەوہندی گشتی یە، یاسای تایبەتیش ئەو یاسایە یە کہ نامانجەکی هینانەدی بەرژەوہندی تایبەتی یە بەم پئی یە رۇمانەکان یاسای گشتی یان بە یاسای دەولت داناوہو یاسای تایبەتیش بەلایانہوہ یاسای تاکەکەس بوہ.

ئەلەمان و ئینگلیزەکانیش ناگاداری ئەم دابه شکردنە نەبوون بۇ یە بەلایانہوہ یاسا یەك جۇر بو.

ھەرہا فەرہنسا ییەکان بەر لە شوپشی فەرہنسا ناگاداری ئەم دابه شکردنە نەبوون بەلام دواي شوپشی فەرہنسا ھەستان بە دابه شکردنی یاسا بۇ یاسای گشتی و یاسای تایبەتی.

شایەنی باسە فەرہنسی یەکان جیاوازیان لەنیوان دوو حالەتی بەشدار بوونی دەولت یان کەسە واتایە گشتی یەکان نە پەیوہندی یە یاسای یەکان دەکرد. حالەتیک کہ دەولت یان یەکیک لەکەسە واتایە یە گشتی یەکان بە سیفەتی خاوەن دەسلات و سەرورە لایەنیک بیئت لەلایەنەکانی پەیوہندی یە یاسای یەکان، حالەتیکیش کہ دەولت یان کەسە واتایە یە گشتی یەکان (الاشخاص المعنویہ العامہ) وەک کەسیکی ناسای لایەنیک بیئت لەو پەیوہندی یە نەک بەسیفەتی خاوەن دەسلات و سەرورە. بۇ یە پەیوہندی یە یاسای یەکان لە حالەتی یە کەمدا بەپئی یاسای گشتی ریک دەخستران بەلام لە حالەتی دووہمدا بەپئی یاسای تایبەتی ریک دەخستران.

پنۆەرەکانی دابه شکردنی یاسا بۇ یاسای گشتی و یاسای تایبەتی:

چوار پنۆەرە سەرەکیمان ھەمە بۇ لیک جیاکردنەوہی ھەردوو جۆرەکی یاسا لە یەکتەری کە ئەمانە ی خواروہن:

یەکەم: سروشتی بەرژەوہندی یەکە (طبیعة المصلحة): بەپئی ئەم تیوری یە یان پنۆەرە بەپئی سروشتی ئەو بەرژەوہندی یە کہ یاسا دەپارێزێت بېرار دەدەین کہ نایا ئەو یاسایە یاسای گشتی یە یان یاسای تایبەتی.

بۇ نموونە ئەگەر ئەر بەرژەۋەندى يەي كە ياسايەكە دەپپارئىزى بەرژەۋەندى يەكى گىشتى بوو ئىھوا ياساگەش ياساى گىشتى دەبىت، بە پىچەۋانەشەۋە ئەگەر بەرژەۋەندى يەكە تايبەتى بوو ئىھوا ياساگەش تايبەتى دەبىت

دووم: بەرژەۋەندى دارايى: بەپىئى ئەم پىۋەرە ئەگەر ھاتوو ئەر بەرژەۋەندى يەي كە ياسايەكە دەپپارئىزى بەرژەۋەندى يەكى دارايى بوو ئىھوا ياساگە ياساى تايبەتى دەبىت بەلام ئەگەر بەرژەۋەندى يەكە نادارايى بوو ئىھوا ياسايەكە ياساى گىشتى دەبىت.

سىيەم: پىۋەرى شىۋەيى: بەپىئى ئەم پىۋەرە جۇرى ياسا دەگۇرپى بەپىئى سىروشتى بىچىنە ياسايى يەكان.

چونكە سىروشتى بىچىنە ياسايى يەكانى ياساى گىشتى فەرمانكەرە (امرە) بەلام سىروشتى بىچىنە ياسايى يەكانى ياساى تايبەتى تىھواكەرە لىكەرەۋەيە (مكملە ومفسرە).

چوارەم: پىۋەرى كەسايەتى: بەپىئى ئەم پىۋەرە جۇرى ياسايەكە پابەندى ئەۋ لايەنانەى رىكەۋتەيە كە ياسايەكە رىكى دەخات.

ئەگەر لايەنەكانى ئەۋ رىكەۋتە كەسى سىروشتى بوون ئىھوا ياسايەكە ياساى تايبەتى يە بەلام ئەگەر ئەۋ لايەنانە كەسى واتايى گىشتى يان دەۋلەت بوون ئىھوا ياسايەكە ياساى گىشتى يە.

بايەخى دابەشكردنى ياسا:

دابەشكردنى ياسا بۇ ياساى گىشتى و ياساى تايبەتى گەلىك بايەخى ھەيە ئەمانەى خوارەۋە گرىنگرىنيانە:

۱- یاسای گشتی نامانجهکهی پاریزگاری کردنه له نیزامی گشتی واته پاراستنی بهرژه وهندی به بالآکانی کۆمهل بویه گشت بنچینه یاسایی بهکانی فرمانکهرنو نابیی سهپینچی یان لی بکریت وه یان ریکه وتنیکی دژ به ئەوان ئەنجام بدریت.

۲- یاسای گشتی هەندیک دسلات به دامو دهزگاکانی دهولت دهدات که یاسای تایبهتی به کهسانی نادات. بۆ نمونه به پی ی یاسای گشتی دهولت بۆی هیه به زوری مافی مولکداریتی له خاوه نه کهی بسینیته وه وه یان ئەو ریکه وتنه ی له گهل که سیک سروشتی به ستوویه تی به ناره زویه که یهک لایه نه هه ئی بووه شینیته وه.

۳- ئەو ئەحکامانهی که دارایی به گشتی بهکان (الاموال العامه) ریک دهخهن جیاوازن لهو ئەحکامانهی که دارایی به تایبهتی بهکان ریک دهخهن، بۆ نمونه ماوهی به سهرچوونی دۆرینه (التقادم المسقط) به گویره ی جۆری دارایی به که دهگۆری و واش باوه که ماوهی به سهرچوونی دۆرینه ری مافی داواکردنی دارایی به گشتی بهکان دریزتره له ماوهی به سهرچوونی دۆرینه ری دارایی به تایبهتی بهکان.

۴- یاسای گشتی په یوه ندی دهولت به فرمان به ره کانی هوه ریک دهخاتو یاسای تایبهتیش په یوه ندی نیوان کریکاران و خاوه ن کارن ریک دهخات.

۵- دادگای تایبهت مند به بیینی دادبینی بهکان به پی ی ئەو یاسایه دهگۆری که دادوه دهیسه پینیت.

ئه گهر یاسایه که یاسای گشتی بوو ئەوا دادگاکهش دادگای کارگیر دیه بیت وه ئە گهر یاسایه که یاسای تایبهتی بوو ئەوا دادگاکهش دادگای ناسایی (العادی) ده بیت.

جۆرهکانی بنچینه یاسایی بهکان:

به گه لیک شیوه یاسا دابهشکراوه، ئەمه ی خواره وه هەندی که لهو دابهشکردانه:

۱- بنچینه یاسایی بهکانی نیو دهولته تی و بنچینه یاسایی بهکانی ناوخۆ.

۲- بنچینه یاسایی بهکانی نووسراوو بنچینه یاسایی بهکانی نهوسراوو.

۳- بنچینه یاسایی به کانی بابه تیانه (موضوعیة) و بنچینه یاسایی به کانی شیوهیی (شکلیه).

۴- بنچینه یاسایی به کانی گشتی و بنچینه یاسایی به کانی تایبه تی.

۵- بنچینه یاسایی به کانی فرمانگهرو بنچینه یاسایی به کانی تهوارگهرو لیکدهروه.

لهبر نهوهی دابهشکردنی یاسا بۆ یاسای گشتی و یاسای تایبه تی جینگای بایهخی یاسا زانانه بۆیه نیمهش به شیوهیهکی چروپر ئی دهوین.

یاسای گشتی و یاسای تایبه تی:

یاسای گشتی بریتی به لهو کۆمهله بنچینه یاسایی یانهی که نهو په یوهندی به یاسایی یانه ریک دهخات که دهولت یان کهسه واتایی به گشتی به کان لایه نینکن له لایه نهکانی بهو سیفته تهی که خاوهن دهسه لاتو سهروه رین.

لقه کانی یاسای گشتی:

یاسای گشتی که لیک لقی هیه نه مانه ی خواروه دیارترین و گرنگترینی نهو لقانه:

۱- یاسای گشتی نیو دهوله تی:

یاسای گشتی نیو دهوله تی بریتی به لهو کۆمهله بنچینه یاسایی یانهی که په یوهندی نیوان دهوله تان له بارودۆخی ناشتی و جهنگ ریک دهخات ههروهما په یوهندی نیوان نهو دهوله تانهو ریکخواره نیو دهوله تی به کان ریک دهخات. بیروپای یاسازانه کان له باره ی سروشتی بنچینه کانی یاسای گشتی نیو دهوله تی وهکو یهک نیه، ههندیکیان له سهروه ی هه موویان ئوستن دیت نینکاری سیفته تی یاسایی نهو بنچینه ده کهن به بیانوی نهوه گویا دهسه لاتیکی یاسا دانان له سهر

ناستی جیهان وهك دهسهلاتی یاسادانان له هر ولاتیك نیه كه نهو بنچینهانی لیهو
دهربجیت.

هروهها نهبوونی دهسهلاتیکی بالای تایبهتمهند به چهسپاندنی نهو بنچینهانه
لهسر ناستی جیهاندا تاوهكو بتوانی سزا بهسر سهربینچی کهراندا بهسپینی.
بهلام هندیکی تر له یاسازانهکان وه لهسهرووی ههموویانهوه سافینی دیت دهلیت
بنچینهکانی یاسای گشتی نیو دهولتهی بنچینهی یاسایینه.
نهم کۆمهله یاسازانانه پاساو بو بیروپای خویمان دههیننهوهو لهولهلامی بیانوهکانی
کۆمهلهی یهکهما دهلین:

نهبوونی دهسهلاتیکی یاسادانان بهس نیه بو نهوهی نیمه سیفتهی یاسایی لهسر
بنچینهکانی یاسای گشتی نیو دهولتهی لا بههین چونکه یاسای نوسراو (التشریح)
تاکه سهرچاوه نیه لهسهرچاوهکانی یاسا بهلکو لهپال نهم سهرچاوهیه چهندین
سهرچاوهی ترمان هیه که لهلایهن دهسهلاتی یاسادانانیشهوه دهرناچن وهك
بنچینهکانی دابو بنچینهکانی نایینو بنچینهکانی دادپهروهیو بریاره پینشینهکانی
دادگا (السوابق القضائیه) هروهها دهلین نهبوونی دهسهلاتیکی دادگهری هیچ
کارناکاته سهر بوونی بنچینه یاساییهکان چونکه پیشهی دادوهر چهسپاندنی
یاسایه نهك دروستکردنو هینانهکایهوهی یاسا هروهها زور جارن یاسا دهچهسپیت
بهبی گهراوهوه بو دهسهلاتی دادگهری.

۲- یاسای دهستووری یان یاسای بنهپهتی:

بریتییه له کۆمهلیك بنچینهی یاسایی بنهپهتی که نیزامی حوکمرانییتی لهناو
دهولته دیار دهکات هروهها چۆنییتی ریکخستنی دهسهلاته گشتییهکان (مهههستمان

دەسەلاتى ياسادانانو جى بەجى كۆردنۇ دادگەرىيە) ھەروھە پەيوەندى ھەس يەكەنك لەو دەسەلاتە گەشتى يانە بەوانى ترەو ھەروھە مافو ئازادىيە گەشتى يەكانو نەركە گەشتى يەكان ديار دەكات.

شاينى باسە، دەستور دوو جۆرى ھەيە، دەستورى نەرمو دەستورى وشك. دەستورى نەرم بەوجۆرە دەستورە دەوترى كە بەھەمان رینگەي ياساى ئاساىي (التشريع العادى) دادندرىتو ھەموار دەكرىتو ھەندەو ھەشيتەو بەلام دەستورى وشك بەو دەستورە دەوترى كە دانانو ھەموار كۆردنى ياساى ئاساىي واتە دانانو ھەموار كۆردنى زەھمەت ترە لە دانانو ھەموار كۆردنى ياساى ئاساىي.

ھەروھە لەرووى دانانەو دەستورەكان لىك جىاوازن، ھەندىك دەستور لەشىوھى بەخششەك لەسەرۇكى ولتەو بە ھاولاتيان دەبەخشىرى. ھەندىكى ترىش گەل لەخۇبەو بو خۇى دادەندرىت لە رىنگاى كۆمەلەيەكى دامەزىنەر كە لەرىنگاى ھەلبۇزاردنەو ئەندامەكانى ھەلبۇزاردراون وەيان لە رىنگاى رادەپىرىن (استفتاء) لەسەر نەو پىرۆزەي دەستورە كە حكومەت نامادەي كۆردوھ.

ھەروھە لەھەندى ولتەدا دەستەيەكى ناھەلبۇزاردراو كە ھوكمپرانىتى ولاتيان كرتۆتە دەست دەستور دادەنەن وەك نەنجومەنى سەر كۆردايت شۇرپش لە عىراق كە دەستورى عىراقى سالى (۱۹۷۰) ي داناوھ.

۳- ياساى كارگىرىيە يان بەرپۆھ بردن (القانون الادارى):

برىتىيە لە كۆمەلەك بنچىنەي ياساى كە چالاكى يەكانى دەسەلاتى راپەراندن لە ھەلسان بە فرمانە كارگىرىيەكەي رىك دەخت.

۴- ياساى دارايى (التشريع العالى):

برىتىيە لە كۆمەلەك بنچىنەي ياساى كە دارايى دەولەت رىك دەخت لەرووى داھاتو خەرجى يەكانىوھ.

۵- یاسای سزادان (قانون العقوبات):

كۆمەلىك بىنچىنەى ياسايىيە ئەو كارانە ديار دەكات كە بە تاوان دادەندىرنى ھەرۈمھا ديارى كىردنى سزاي ھەر تاوانىك لەو تاوانانەو چۆنىتى نەمانى بەر پىرسىيارىتى.

۶- ياساي دادىيىنى سزايى (قانون اصول المحاكمات الجزائية):

كۆمەلىك بىنچىنەى ياسايىيە دادگەرى سزايى (القضاء الجنائي) رىك دەخات لەگەل دەسلەتەكانى دادگەرى ھەرۈمھا كارەكانى ئاشكرا كىردنى تاوانو چۆنىتى دەسگىر كىردنى تاوانبارو لىكۆلىنەرە لەگەلىو دادگايى كىردنىو جى بەجى كىردنى سزايەكە ديار دەكات.

بە واتايەكى تر، برىتىيە لە كۆمەلىك بىنچىنەى ياسايى ئەو كارانە رىك دەخات كە دەبى بە پىرەو بىرى بۇ زامان كىردنى چەسپاندنى ياساي سزادان.

دووم؛ ياساي تايىبەتى؛

ياساي تايىبەتى گەلىك لىقى ھەيە ئەمانەى خوارەو بەشىكىن لەوانە:

۱- ياساي شارستانى:

برىتىيە لە كۆمەلىك بىنچىنەى ياسايى كە پەيوەندى يەكانى نىوان كەسان رىك دەخات بى لەو پەيوەندى يانە كە بە پىي لىقىكى تر لە لىقەكانى ياساي تايىبەتى رىك دەخستىرنى، شايەنى باسە، ياساي شارستانى بەسەرچاوەى گىشت لىقەكانى ترى ياساي تايىبەتى دادەندىر چۆنگە لەو ھەو جىابوونە تەرەو سەرىبەخۇيى خۇيان ۋە مەركىرتو ھەر بۇيە بە ياساي شارستانى دەلىن دايكى ياساكان ۋە بە برىپرەى ياساكان دادەندىر لەھەر ولاتىكدا بابەتەكانى ياساي شارستانى لەولاتىكەو ھە بۇ ولاتىك لىك جىاوازە، بۇ نمونە بابەتەكانى ياساي شارستانى عىراقى برىتىيە لە

نه حکامه کانی مامله (معاملات) وهك ديارکردنی واتای دارایی (المال) له گهل
جوزه کانی و هروه ها نهو مافانه ی که دهکونه سهر نهو دارایی یانه له گهل چوئیتی
ودهست هینان و گواستنه وه نه مانیان.

هروه ها هندیك حوکمی تایبته به باری که سایه تی تیا به وهك دياری کردنی (سن
التمیز و (سن الرشید) چونکه یاسایه کی تایبته تیمان به باری که سایه تی له عیراقد
هیه ژماره (۱۸۸) ی سالی ۱۹۵۹ هه موارکراو.

که چی له فره نسا یاسای شارستانی فره نسی سالی ۱۸۰۴ به شیوه یه کی
یه کسانی بایه خی به نه حکامه کانی مامله و باری که سایه تی داوه.

هروه ها له عیراقد ا به پی ی یاسایه کی تایبته تی مافی دانهر پاریزراوه که چی له
فره نساو یه کیتی سوؤئیتی پیشوو هروه ها روسیا به پی ی یاسای شارستانی سالی
۱۸۰۴ و ۱۹۶۱ و ۱۹۶۴ نهو مافانه پاریزراون.

۲- یاسای بازرگانی:

بریتی یه له کۆمه لیک بنچینه ی یاسایی که له سهر بازرگانه کان و کاری بازرگانی
دهچه سپیت.

۳- یاسای دادبینی یه شارستانی یه کان (قانون المرافعات المدنیه):

کۆمه لیک بنچینه ی یاسایی که ده بی بو زامن کردنی چه سپاندنی یاسای
شارستانی په پیره و بکرین.

۴- یاسای کار:

بریتی یه له کۆمه لیک بنچینه ی یاسایی که کارو په یوه ندی نیوان کریکاران و خاوه ن
کاران ریک ده خات.

۵- یاسای تایبته تی نیو دهوله تی (القانون الدولي الخاص):

کۆمه لیک بنچینه ی یاسایی یه دادگای تایبته تمه ندو نهو یاسایه ديار دهکات که
ده بی به سهر نهو په یوه ندیانه دا بچه سپیت که ره گه زیک ی بنگانه یان تیا به بو نمونه

ئەگەر پەيوەندى يەكى ياساىي لەنىوان بازىرگانىكى عىراقى و يەكىكى تىرى ئىرانى دروست بوو وەيان پەيوەندى يەك لەنىوان دوو بازىرگانى عىراقى لە ھەرىمى ئىراندا. لەو حالەتەدا دەبىن ھەردوو پەيوەندى ياساىي يەكان رەگەزىكى بىگانە يان تىايە لە حالەتى يەكەمدا يەكىك لە لايەنەكانى رىكەوتنەكە بىگانە لەھى دووھەمىشدا ئەو ھەرىمى رىكەوتنەكەى ئى بەستراوھ بىگانە يە بۆيە دەبى بگەرىنەوھ بۆ نەحكامەكانى ياساى تايبەتى ئىو دەولەتى ئەو ياساىي ئەو دادگاىھەمان بۆ دىيار دەكات كە تايبەتمەندە بە بىننى ئەو دادبىنى يەى كە لە نەجامى دروست بوونى كىشە يەك لەنىوان ئەو دوولايەنە دروست دەبىت. ھەروھە ئەو ياساىي شەمان بۆ دىيار دەكات كە دەبى لەلایەن دادوھەرھە بەسەر كىشەكەدا بچەسپىت، واتە ئاىا دادگاى عىراقى يان ئىرانى كىشەكە دەبىنى ھەروھە ئاىا ياساى عىراقى يان ياساى ئىرانى دەبى بچەسپىت؟

سروشتى ياسا (طبيعة القانون):

ھەروھەكو دەزانىن لەپال بنچىنە ياساىي يەكان كۆمەلىك بنچىنەى تىرى روشتى كۆمەلایەتەمان ھەيە كە بايەخ بە روشتى تاكەكەس دەدەن، بە واتا يەكى تر پەيوەندى يە كۆمەلایەتەكان رىك دەخەن بەلام بنچىنە ياساىي يەكان بە سىفەتەكى سەرەكى لە بنچىنەكانى تر جىادەبنەوھ ئەويش سىفەتى سەپاوتى يە (الزام). چونكە بنچىنەى ياساىي يەكان سەپاوەن بەسەر تاكەكانى كۆمەلداو نابى سەپىنچيان ئى بىكرىت وھ ئەوھى سەپىنچيان بىكات دووچارى سزايەكى ماددى سەر دۇنيا دەبىت لەلایەن دەسەلاتى گىشتى يەوھ.

بۆيە ئەم تايبەتمەندىتى يەى بنچىنەى ياساىي وامان ئى دەكات كە لە سروشتى ياساىي ئەو بنچىنە ياساىيانە بگۆلىنەوھو لەبەر روشناى تىورى يە شىوھى و تىورى يە بابەتى و تىورى يە تىكەلۆھەكان، دواقرىش تىورى يە كۆمەل پەروھرى يەكان باس لەو سروشتە ياساىي يە بگەين.

یهکه م: تیوری یه شیوه یی یه کان (النظریات الشکلیه):

نهم تیوری یانه بایه خیان به شیوه یی دهره وه یی بنچینه یاسایی داوه بویه سروشتی یاسا به شیوه دهره کی یه که یی ده به ستنه وه.

له م پوه وه دوو تیوری شیوه ییمان هه یه، تیوری ئوستو تیوری رافه کردن له بهر روشنایی ده که کان (نظریه اوستن ونظریه الشرح علی المتن).

۱- تیوری ئوستن:

به پی یی بۆچوونی ئوستن یاسا بریتی یه له فرمانیکی سه پاوه که له لایهن ده سه لآتمه ندوه دهرچوه به مانایه کی تر یاسا بریتی یه له هه ندیک فرمانی گشتی به رده وام که ناراسته یی سهرجه م کۆمه ل کراوه هه ندیک جۆری کردارو نه کردنی کرداری تیایه.

پروفیسور هارت که یه کی که له لایه نگرانی نهم تیوری یه ده لی هه کاتیک یاسایه ک هه بی ره فتاری مرؤف به شیوه یه که له شیوه کان به شیوه یه کی به زۆر که ده به ستریتیه وه که واته بیروکه یی نهم (اللتزام) ناوه پۆکی بنچینه یی یاسایی یه.

به هه حال ده توانین بلیین به پی یی نهم تیوری یاسا بریتی یه له ویستو نارهنووی ده سه لآتمه ندان که به زۆری به سهر تاکه که ساندان ده سه پینریت له کاتی پیویستی دا.

که واته ره گه زه کانی یاسا بریتین له بوونی ده سه لآتیکی بالآ، و دهرکردنی فرمانو نه یی (الامر والتهی) له ده سه لآتی بالآوه، و لکاندنن نهم فرمانو نه یی یانه به سزایه کی ماددی سهر دونیا.

به لای ستنه وه ده سه لآتی گشتی ده کری ده سته یه ک بیت وه یان تاکه که سیك بیت به هه رجیک نهم ده سته یه حوکمرانیتی ولآتیان له نه سته ودا بیت وه یان نهم تاکه که سه له و که سانه بیت که له زۆر ده سه لآتی نه ودانه.

بەم پىيە دەتوانىن بىئىن ئەو فەرمانو نەھىيانەي كە بارزانى نەمر لەكاتى شۆپشى نەيلول دەرى دەکردن بەمبەستى قەدەغەگردنى راوو راوشكارى لەوهرزى زاووزى دا ھەروھا قەدەغەگردنى راوگردنى بزەگىوى و مامز ھەروھا شايى رەشەلەك برىتى بوون لە كۆمەلەك بنچىنەي ياسايى لەبەر ئەم ھۆيانەي خوارەو:

۱- بارزانى نەمر دەسەلاتى بالآ بوو لەئاو شۆپشى نەيلول ئەو ناوچانەي كە كەوتبوونە ژىر دەسەلاتى شۆپش.

۲- فەرمانو نەھىيانەكان گشتى و بەردەوام بوون.

۳- ئەو فەرمانو نەھىيانە لكا بوون بە سزايەكى ماددى سەر دونيا. واتە ئەو كەسەي سەرپىچى دەکرد لەو فەرمانو نەھىيانە دووچارى سزايەكى ماددى دەبوو لەسەر دونيا.

شايەنى باسە، نۆستن لەسەروى ئەو ياسازانانەو دەھات كە ئىنكارى ئەوەي دەکرد كە بنچىنەكانى ياساي گشتىي نىو دەولەتى بنچىنەي ياسايى بن ھەوەكو لەو و پىنش لەكاتى باسگردنى سەروشتى ياسا باسەمان لىوەكرد.

بەلام ئەگەر بىنتو ئىستاكە لەژىر ساىەي سىستەمى جىھانى نۆيى ئەمريكا ئەم تيورىە- واتە تيورىي نۆستن- لەسەر ئەو فەرمانو نەواھىيانەي كە ئەمريكا دەريان دەكا بچسپىنن دەتوانىن بلىين گشتيان بنچىنەي ياسايين چونكە ئەمريكا تاكە دەولەتى زل ھىزە لە دونيا دا ھەروھا ئەو فەرمانو نەواھىيانەي كە دەريشيان دەكات لكاون بە سزايەكى ماددى خۆي كە قالەتى سەپاندنيان دەكات بۆ نمونە كاتىك فەرمانىيە يۇغسلافيا كرد مافى ئۆتۆنۆمى بىدات بە ئەلبانىيە موسلمانە جىنشى نىەكانى ھەرىمى كۆسۆڤو فەرمانەكەي سزاي لەگەل بوو. نەو بوو دواي ئەوەي حكومەتى يۇغسلافى گويپرايەتى ئەو فەرمانە نەبوو بەبى ئەوەي بگەرىتەو بۆ ئەنجومەنى ناسايشى نىو دەولەتى برىارى لىدانى يۇغسلافىاي دەركردو ھىزى ناسمانى و موشەكى دورھاوژى دژى ئەو ولاتە بەكارھىنا.

۲- تیوری رافه کردن له بهر رؤشنایی دهقهکاندا:

دوای ده رچوونی یاسای شارستانی فەرهنسی که ناسراوه به یاسای ناپلیون لهسانی ۱۸۰۴ هندیگ له یاسا زانهکان له ریگای نووسین و دانانی گتیب به مهبستی ریزگرتن له یاسای ناپلیون ئەم بیروکه یه یان گه لاله کرد له ئەجامدا بووه تیوری یه که بو ماوه یه کی زور کاری پی دهکراو تا کو نیستاش لایهنگری خوی هیه.

به پی ئی ئەم تیوری به دادوهر ههروه ها هه موو یاسا زانیکو نهو که سانه ی رافه ی یاسایه که نه ده بی دهق له دوای دهق رافه ی بکه نه به پی ئی تهرتیبی نهو ماددانه ی له ناو یاسایه که هاتوون ههروه ها ده بی به دوای نیازی یاسا دانهر بگه رین له کاتی دانانی یاسایه که نه نیازی له کاتی چه سپاندنی دا.

ههروه ها ئەم تیوری به به تیوری خو به ستنه وه به دهق (الزام بالنص) ناوبراوه که بهر ریزگرتنی بی سنوور بو دهقهکانی یاسای نووسراو (التشريع) چونکه نهو که سانه ده نین تاکه سه رچاوه ی یاسا یاسای دانراو (نوسراوه) هه ره له م باره یه وه یاسازان دمولوب له وانه کانیدا له باره ی یاسای ناپلیون ده ئی: (دهق پیش هه موو شتیک).

دووه م: تیوری به باب ته یه که ان (النظريات الموضوعية):

ئەم تیوریانه بایه خ به ناوه پۆکی بنچینه ی یاسایی ئەدهن نه که به شیوه یه کی وه تیوری باب ته کانیش ئەمانه ن (تیوری یاسای سزوشتی، تیوری یاسای سروشتی بی سنوور یان سنووردار، تیوری پیشکه وتنی میژوویی، تیوری مهبستی کۆمه لایه تی، تیوری هاوکاری کۆمه لایه تی، تیوری یاسای بی گهرد (نظرية القانون المحض او القانون النقي).

له خواره وه به گورتی له هه ره که یگ له و تیوریانه ده دوین:

۱- تیوری یاسای سروشتی:

ئەم تیوری به پشته ی به و بیروکه یه به ستووه که ده ئی یاسایه کی سروشتی هیه بریتی به له به هایه کی بالای چه سپاوو هه میشه یی نه گۆر که به گۆرانی کات و شوین

ناگۆزىيۇ دەسكردى مروۇف نىن بەلكو دەسكردى سروشتىن و لەگەل سروشتى شتەكان دەگونجىن و مروۇف لەرىنگاي ئەقلى يەو دەياندۇزىتەو و دادپەرورن.

لەم پىناسە يەدا ئەو مەن بۇ دەردەكەي كە بىرۇكەي ئەم ياسايە ئەو دەگەيەنى كە ھەندى بىنچىنەي ياسايە ھەن بەرزىرو كۆتتىن لە بىنچىنەكانى ياساي دانراو (القانون الوضعى) (ياساي بەركار) ئەو بىنچىنەش سەربەخۇر چەسپارو ھەمىشەيىن و دەشىن بۇ ھەمو كاتو شوئىنك، واتە ئەم بىنچىنە ياسايانە لە بونياندا قەرزارى ئارەزوى ياسادانەر نىن و جياوازو بەرزىرىش لە ياساي بەركار. وە ئەمەش واتاي ئەو يە، كە ماف لەلايەن ئەم كەسانەو لەرووى ناو بەركى يەو يەك چەشەنە بەو يە كە مافىكى سروشتى يەو لەرىنى ياساي سروشتى يەو بە مروۇف بەخىشراو.

بىرۇكەي ياساي سروشتى لەھەر سەردەمىك كۆركىكى تايبەتى پىنەنووساوە كە ئەمەش ئەو دەگەيەنى كە لەھەر سەردەمىك لەو سەردەمانەدا ئەم ياسايەيان گەراندۇتەو بۇ سەرچاوە يەكى ديارى كراو.

بۇ يە دەبىنەن لاي قەشەي نىتالى توماس ئەكويىنى ئەم سەرچاوە يە بۇ نايىن گەراو تەو كە چى لەلاي زاناي فەپەنسى كرۇسىوس وای بۇ دەچى كە ياساي سروشتى ئەو نى يە كە خوا وای ويستووە بەلكو لەبەر ئەو يە خۇي لەخۇي دا ياساي سروشتى يە. بە واتايەكى تر، ماناي ئەو يە ياساي سروشتى ياساي ئەقلى و بە حوكمى سروشتى شتەكان سەرهەندەدا واتە بوونى ياساي سروشتى بەبوون و سروشتى شتەكانەو بەندە.

بۇ نمونە لەبەر ئەو يە باوك ھۇي ھىنانە دونياو يە مندالەكانى يە بۇ يە دەبىنەن، بىرئو (نققە) مى منالەكانى دەكەويتە ئەستۇ، ئەو يە شاينەن باسە، موعتەزىلەكان لەنىو زانايانى موسولماناندا لەگەل ئەم بۇچوونەي كرۇسىوس دا يەك دەگرنەو بەو يە كە بەلايانەو ئەقلى تاكە بىنچىنەو سەرچاوەي ياساي سروشتى يە ئەك خوا يا ياسادانەر، بۇ يە رۇلى ياسادانەر بەلاي ئەمانەو بىرىتى يە لە دۇزىنەو و پەسند كردنى ئەو بىنچىنەنى كە ئەقلى دەركى پى بردووە.

دوای ئەم روئکردنەوێه دەتوانین بڵێین یاسای سروشتی ئەو یاسایەیه کە لەگەڵ سروشتی شتەکان دەگونجێت، بۆ نموونە لەبەر ئەوەی خوا بە سروشت پیاوی بە جۆرنکی بەهێزو بەتوانا دروست کردووە و ئافرەتیش بەشیوەیەکی ناسک و بی‌هێز لەچاو پیاو دروست کردووە بۆیە دەبینین بژێوی ژن لەسەر مێدەگەیهتی هەروەکو چۆن لەماددە (۵۸) ی یاسای باری کەسی عێراقی ژمارە (۱۸۸) ی سالی ۱۹۵۹ هەموار کراودا هاتوو: (بژێوی هەر مەروئیک لەسەر خۆیهتی تەنیا بژێوی ژن لەسەر مێدەگەیتێ).

لەم حالەتەدا ئەو بنچینه یاسایی یە کە لەلایەن یاسادانەرەو بۆ ئەم مەبەستە دانراوە دەق و دەق و کت و مت لە بنچینه ی یاسایی ساری سروشتی دەکات، چونکە ناکرێ بە پێچەوانە ی ئەم بنچینه ی دوایی بنچینه یەکی تر بۆ ئەم مەبەستە دابنێن.

لەرستیدا، هەموو مافەکانی مەروئ (مەبەستمان مافە سەرەکی و بنەڕەتی یەکانی مەروئ) مافی سروشتین و سەرچاوە کە یان دەگەرێتەو بۆ یاسای سروشتی ی بۆیە هەرچەندی ئێمە بەرەو ئەو یاسایە بچین و ئێی نزیک بینەو ئەوەندە مافەکانی مەروئ زامنتر دەبن و یاساکەش بێ کەم و کورێ دادپەرەو دەبێت هەروەها لەجیاتی یاسایەکی ناوخۆیی بەرەو یاسایەکی جیهانی دەچێت و یەکسانی و ئازادیش بۆ گشت کەسێک دابین دەکات و دادی کۆمەلایەتیش دیتەدی.

ب- یاسای سروشتی بێ سنور (القانون الطبيعي ذي الحدود المتغيرة):

بەپێی ئەم تیوری یە یاسای سروشتی بریتی یە لە هەندیک بەهای بالای دادپەرەری ئەو بەهایانە لە شوێنیکەو بۆ شوێنیک وە لەکاتیکیشەو بۆ کاتیکی دەگۆرێن.

واتە پێش دەکەون بەپێی هەر ولاتیکی هەر سەردەمێک هەر لەبەر ئەم هۆشە ناوی ئێراو (تیوری یاسای سورشتی بێ سنور یان سنور نادیار) چونکە

نهبه ستراره تهوه به سنوریکي دیاری کراو به پینچهوانه ی تیوری یه که ی پینشو که وای بو ده چور بنچینه کانی یاسای سروشتی چهسپارو نه گورین.

ج- تیوری پیشگه وئنی میژوویی (تیوری سافینی):

به پی ی ئەم تیوری یه یاسا دیارده یه که له دیارده کانی ژیا نی کۆمه لایه تی و به شیکه له که له پوری نه ته وایه تی وه کو زمان و ئاینو دابو نه ریت، بۆیه یاسا دانهر ناتوانی کتو پر به ویستو ئاره زووی خۆی به جارینک دروستی بکات به لکو یاسا وه کو مه مور بوونه وهره زیندووهره کان ورده ورده گه شه ده کات بۆیه بارودۆخی کۆمه ل کار له یاسا ده کاتو به پی ی ئەو بارودۆخی به ره و پیشه وه ده چیت هه ره ئەمه ش وای کردووهره یاسای هیچ ولایتیک وه کو هی ولایتیکی تر نه بیئتو له یه ک جیاواز بن.

هه ره له م باره یه وه سافینی ده لی: (به گه شه سه نندنو به ره و پیشه وه چوونی گه ل یاسا گه شه ده سیننی و به هینز بوونی گه لیش به هینز ده بیئت، هه ره ها ناشمینیت به و شیوه یه ی که گه ل نه ته وایه تیه که ی له ده ست ده دات).

د- تیوری مه به ستی کۆمه لایه تی یان تیوری ئیرنج:

یاسازان ئیرنج ده لی دیارده کۆمه لایه تی یه کان پابه ندی یاسای مه به ست (قانون الغایه) ن واته له ئەنجانی ویستو ئاره زووی مرۆف دروست ده بیی به مه به ستی به دیهینانی مه به ستیکی دیاری کراو.

وه له به ره ئه وه ی یاسا دیارده یه که کۆمه لایه تی یه بۆیه پابه ندی یاسای مه به ست واته ته نیا وه سیله یه ویستو ئاره زووی مرۆف به کاری ده هینی بۆ به دیهینانی مه به ستیکی کۆمه لایه تی که پاراستنی کۆمه ل وه دیهینانی ناسایشیه تی، بۆیه یاسا له خۆیه وه دروست نابیئتو گه شه ناسینی به لکو ویستو ئاره زووی مرۆف رۆلئیکی کاریگه ری له مه دا ده بیئت.

ه- تیوری ھاوکاری کۆمەلایەتی یان تیوری لیون دگی:

یاسازان لیون دگی ئینکاری بوونی یاسایەکی سروشتی دەکات ھەروەھا ئینکاری نەو دەکات کە مافیکی سروشتی ھەبیت لکا بێت بە کەسایەتی موزافو بەر لە کۆمەل ھەبیت.

بە پێی بۆچوونی دگی یاسا بریتی یە لە کۆمەلێک بنچینە یاسایی پێویست بۆ بەدیھێنان و پاراستنی ھاوکاری کۆمەلایەتی بۆیە ھاوکاری کۆمەلایەتی سەرچاوە یاسایی دەبێ ھاوالتیان و دەولەت پێکەو وەکو یەک خۆیانی پێ بابەند بکەن. لەبەر رۆشنایی ئەمانەدا دەتوانین بڵێین بنچینە یاسایی یەکان قەرزازی ویست و ئارەزووی یاسادانەر و ئەقل نین بەلکو کۆمەل لەخۆیەو ھیناویەتیەکیەو ھەر لەبەر ئەوەی ژمانیک کۆمەلایەتی ھاوبەش لەئارا دا یە.

بۆیە پێویستی یەکانی ژمانی کۆمەلایەتی ئەو بنچینە یاساییانە دینیتەکیەو بە شینو یەک ھەر کۆمەلێک بنچینە یاسایی تایبەت بە خۆیان ھەیەو بەسەر گشت ئەندامەکانی ئەو کۆمەلە یە دەچەسپیت دەسەلاتەندەبن یان ژیر دەسەلات.

ز- تیوری یاسای بێگەرد (نظرية القانون النقي):

یاسازان ھانس کلسن یاسای بەزانستیکی سەریەخۆ دا نا وەبۆیە گشت ھەزریکی پێشینی بەدوور خستۆتەو، ھەروەھا یاسا و ھۆکارەکانی رەوشت و رامیاری و فەلسەفە و داب و نەریتی لێک جیاکردۆتەو. دوا بەدوای ئەو ھەستاو بە لێک جیاکردنەو ی جیھانی سروشت و جیھانی یاسا.

دوای رافەکردنی بۆ ئەم دوو جیھانەو چۆنیتی پەیوەندی رووداو سروشتی یەکان لەگەڵ یەکتەریدا بەھۆی پەیوەندی ھۆکاری لەنیوان ھۆو ئەنجامەکی لەجیھانی سروشتدا ھەروەھا دیراسەکردنی پەیوەندی بە کۆمەلایەتیەکان لەنیوان تاکەکەساندا لە جیھانی یاسادا، ئەو پەیوەندی یانە ی گەوا بنچینە یاساییەکانی قەرمانکەر رینکیان دەخەن و پرنسیپی خستە پال (الاسناد) یان (لئپرسینەو- المسائله) ھوکمیان دەکات واتە ھەرکاتێک بارودۆخێک (الظرف) ھاتەدی کە تاوانە دەبێ ئەنجامەکی بێتە

دى كە بىرىتىپە لە سزادان بەلام سزا ئەنجامى تاوان نىپە بەلكو لەبەر ئەوئەيە چونكە بىنچىنەيەكى فەرمانكەر ھەيە فەرمانى كردوو بە سەپاندنى سزا لەكاتى ھاقتەدى ئەو بارودۇخە.

وہ لىزەرە ھانس كلسن دەست دەكات بە لىكۆلینەوہ لە دروستى (صحە) ئەم بىنچىنەيە وە دەلى بۇ ئەوئەي ئەو بىنچىنەيە دروست دەبىت دەبى كۆك بىت لەگەل بىنچىنەيەكى پىشوو كە لەو بەرزترە دوابەدواى ئەوہ تاوہكو دەگاتە دەستورىكى پىشىن وە ئەو دەستورەش بەدەورى خۆى دەبى كۆك بىت لەگەل دەستورى يەكەم كە دەستورىكى بىنچىنەيە كە رووداوىكى فعلىيەو دەكرى گرىمانەى ئەوہ بكرى كە سىفەتى ياساى تىايە وە نىزامى ياساىي بە تەواوئەتى لەسەر گرىمانەيەك دروست كراوہ گوايان دەستورى بىنچىنەيە لى كۆمەلنىك بىنچىنەى ياساى دروست وە ئەمەش ئەوہ دەگەيەنيت ئەو كرادارەى كە دەستورى يەكەم دايناوہ سىفەتە ياساىي يەكەى لە بىنچىنەيەكى پىشىنە وەردەگرىت بەچەشنىك كە دەستورى بىنچىنەى و نىزامى ياساىي كە لەوہوہ دروست دەبىت دروستى يەكەى لەو بىنچىنەيە وەردەگرىت وە ئەم بىنچىنەيەش كەوا سىفەتى ياساىي بە دەستورى يەكەم دەبەخشىت ئەو بىنچىنەيە كە ھانس كلسن تاوى لىئاوہ بىنچىنەى بىنچىنەى.

ھانس كلسن دوومەرجى سەرەكى بۇ بىنچىنەى ياساىي دائاوہ، يەكەمىيان دەبى دروست بىت واتە بۇ ئەوئەي بىنچىنەيەك بە بىنچىنەى ياساىي داىندىت دەبى لەگەل بىنچىنەيەكى پىشىن و لەخۆى بەرزتر كۆك بىت و سەرپىنچى نەكات. مەرجى دووہمىش ئەوئەيە كە دەبى سەرکەوتوو (ناجج) بىت واتە لەلايەن تاكەكانى كۆمەل رىزى لى بگىرىت و پەسەندى بگەن. ھەر وەھا دەلى ئەگەر بىنچىنەكە سەرکەوتوو (ناجج) نەبوو پىويست ناكات گرىمانەى دروستىتى بىنچىنە بىنچىنەى يەكە بگەين.

بە كورتى تىورى كلسن لەسەر ئەو بىنچىنەيە دروست كراوہ گوايا ھەر بىنچىنەيەك سىفەتە ياساىي يەكەى لە بىنچىنەيەكى لەخۆى بەرزتر وەردەگرىت وە بەم شىوہ تادەگاتە بىنچىنە بىنچىنەى يەكە.

سىيەم: تيورى تىكەلاو (زانست و دارشتن):

ياسازانى فەرەتسى چىنى خاوەن ئەم تيورىيەيە ھەردوو تيورىيەگانى پىشووئى تىكەلاو كەردووو و توريى خۇي ئى دروست كەردووو و اى بۇ دەچى كە ياسا پىك ھاتووە لە دوو رەگەز يەككىيان كەرەستە خاوەكەيەتى كە پىئى دەئىن ناوہ پۇكى بنچىنە ياساى ئەوہى ترىشيان شىنوہ دەرەكى يەكەيەتى.

كەرەستە خاوەكەى پىك ھاتووە لەو حەقىقەتانە كە ئەقۇ لە رووداوہگانى ژيان بۇى بەديار دەكەوئى.

شىنوہش برىتىيە لەو وىنەيەيە كە بنچىنەيە ياساى دەبى وەرى بگرت تاوہكو تواناى چەسپاندنى ھەبىت، كەواتە ياسا لە روانگەيە جىنىيەوہ پىك ھاتووە لە رەگەزى زانست و دارشتن.

چوارەم: تيورى كۆمەل پەرور (النظرية الاشتراكية):

لايەنگرانى ئەم تيورىيە و اى بۇ دەچن كە پەيوەندىيەكى زۆر بەھىز لەنيوان ياسا و ئابووئىدا ھەن.

بەلاى ئەوانەوہ ئابووئى ژىر خانەيە (البناء التحتى) و ھزرىش سەرخانەيە (البناء الفوقى) وە لەبەر ئەوہى ياسا بەشىكە لە ھزىر كە سەرخانەيەيە بۇيە بەپىئى ژىر خانە واتە بنچىنەيە ئابووئى - ديارى دەكرىت.

بەواتايەكى تر ياسا برىتىيە لە تىشكدانەوہى ئەو بىرو بەرژوہەندىيانەئى لەناو كۆمەلدا ھەن.

تېبىنى:

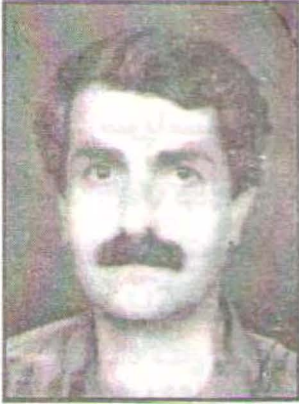
ئەم بابەتە ھەندىكەن لەو وانانەيە كە لەلايەن ئىمەوہ بۇ قوتايىبانى قۇناغى يەكەم لە كۆليژى ياسا و راميار بە ھەردوو بەشى ياسا ھەروہا راميارى و كۆليژى مافو كۆليژى بەرئوہبردنو و ئابووئى بەشى ژمىريايى و كۆليژى پۇليس بۇ سالى خوئىندنى ۱۹۹۸-۱۹۹۹ و تراوہتەوہ.

سەرچاوه كان

• تورنامنى پيروز

- ۱- فکرة القانون- اللورد دينيس ترجمة سليم الصويص.
- ۲- مذاهب القانون- د. منذر الشاوي.
- ۳- فلسفة القانون- دياس ترجمة هنرى رياض.
- ۴- فکرة القانون الطبيعي عند المسلمين د. محمد شريف.
- ۵- اصول القانون- د. آدم وهيب ود. سعيد عبدالکريم.
- ۶- ياسار ماف- کمال سعدي.
- ۷- فلسفة القانون- د. حسن علي نون.
- ۸- تيورى گشتى ياسا- د. سعدي بهرزنجي.
- ۹- جاپى گهردوونى مافى مروف.
- ۱۰- المدخل لدراسة القانون- عبدالباقي البكري والآخرين.
- ۱۱- القانون- د. منير محمود الوتري.
- ۱۲- المدخل الى دراسة النظام القانوني الانكليزي- د. مجيد حمسد.
- ۱۳- المدخل لدراسة القانون- د. حسن كيرة.

نووسەر لهجهند ديزينكدا :

* لهسانى ١٩٥٦ لهشارى ههولير لهدايك
بووه.

* لهسانى ١٩٨٩/١٩٨٨ كۆليژى ياساى
لهزانكۆى سهلاحهدين تهواوكردوووه
بپروانامهى بهكالۆريۆسى لهياسا وهرگرتوووه.

* له ١٩٩٦/٥/٢١ بپروانامهى ماجستىرى لهياسا لهنامهى (حق الملكية
الادبية والفنية في القانون العراقي والمقارن) لهكۆليژى ياسا وراميارى
لهزانكۆى سهلاحهدين وهرگرتوووه.

* قوتابى دكتورا بوو له (معهد التاريخ العربي والتراث العلمي) لهبهغدا،
بهلام نهجومهنى زانكۆى سهلاحهدين به پريارىك قهدهغهى خويندنى
كرد لهم نامۆزگايه و تاكو ئيساش لهجياتى داخسنى ئهم دهركايه
په نجهريهكى نه كردۆتهوه.

سو پاس و پیزانین

* سوپاسیکی بنی پایان ئاراسته‌ی مامۆستا نه‌ژدهت سه‌بری ئاکره‌یی به‌رئوه‌به‌ری چاپخانه‌ی زانکۆو راگری کۆلیژی ماف ده‌که‌م بۆ هه‌ستی پاک‌ی زانستیانه‌و هاوکاری کردنی له‌پینا‌و به‌ره‌و پیشه‌وه بردنی ووشه‌و یاسا‌و ده‌وله‌مه‌ندکردنی کتیبخانه‌ی کوردی.

* هه‌روه‌ها سوپاسی کارمه‌ندانی چاپخانه‌ی زانکۆ ده‌که‌م، که هه‌رگیز سه‌ربازی ناماده‌باش بوونه له‌مه‌یدانی چاپ و چاپمه‌نیدا.

* هه‌روه‌ها سوپاسی ئه‌و دلسۆزانه ده‌که‌م که له‌کاتی ته‌نگانه‌ده به‌هانام هاتوون به‌تایبه‌تی بۆ گه‌یانی ده‌نگم بۆ ئه‌و لێپرسراوانه‌ی که ده‌نگم نایانگاتی بۆ ته‌واوکرنی خویندنی دکتۆرا... هه‌رچه‌نده هه‌ول و ته‌قه‌لای ئه‌وانیش به‌هه‌مان ده‌ردی هه‌وله‌کانی من رویشت چونکه من نه (...م و نه (... ئه‌وه‌شم، به‌ئکو کۆره (... ێکم.

* ژماره (۱۳۴) ی سگی (۱۹۹۹) ی کتیبخانه‌ی نیشتمانی دراوه‌تی.

چاپخانه‌ی زانکۆی سه‌لاحه‌ددین هه‌ولیر